4

C. V. V.

వయ్యాకరణ శ్రీ మద్రామానుజ విరచిత

శ్రీ రామాయణ సంగ్రహము

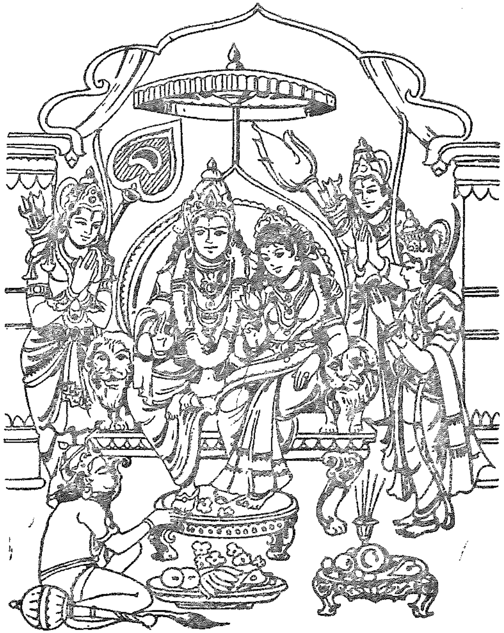

వ్యాఖ్యాత :

"ఆగమాచార్య"

కనిగిరి కృష్ణమాచార్య "జౌణేయ"

ప్రచురణ :

సాహితీ సదన్

141, టి. నగర్ : తిరుపతి-517 507

సి. వి. వి.

శ్రీ వైయాకరణి శ్రీమద్రామానుజ కృత సంహిత

శ్రీ రామాయణ సంగ్రహము

శ్లోక, పరచ్ఛేద, ప్రతిపదార్థ, తాత్పర్య, సమాస విగ్రహరూప సహిత

వ్యాఖ్యాత :

కనకగిరి కృష్ణమాచార్య - "ఔఖేయ"

ప్రకాశకులు :

సాహితసదన్

141, టి. నగర్,

తిరుపతి - 517 507

7

రూ. 20/-

సూచిక

1. బాలకాండ 1
2. అయోధ్యాకాండ 8
3. అరణ్యకాండ 14
4. కిష్కింధకాండ 21
5. సుందరకాండ 29
6. యుద్ధకాండ 45
7. ఉత్తరకాండ 63
8. ప్రవేశ సంస్కృత ప్రశ్నపత్రము 65
9. సమాస విగ్రహ పథములు 65
10. ద్విగు సమాసము 66
11. కర్మధారయ సమాసము 66
12. తత్పురుష సమాసము 66
13. బహువ్రీహి సమాసము 67
14. కృద్వృత్తి సమాసము 68
15. తద్ధిత సమాసము 68

శ్లోక సూచిక - అకారాది క్రమము

అథగమనా 34
అథగుహో 27
అథదశరథ 58
అథనక్తం 31
అథనిజా 7
అథనిశా 45
అథప్రవి 8
అథరఘు 24
అథలక్ష్మణ 2
అథవిలం 48
అథసుగ్రీవ 46
అథానురూప 7
అథారుహ్య 63
అథేంద్ర 35
అథోత్తమే 6
అధ్వన్యా 20
అనంతర 13
అమీచ 44
అశక్నువం 31
అసత్యభీతో 10
అస్త్రాణి 4
అస్తికశ్చన 36
ఆయాంత 17
ఆసీదయోధ్యా 1
ఇతివైయా 64
ఇదంపరుష్య 9
ఋక్షాధిప 53
ఏవంబ్రువాణ 42
ఏవంవిధ 39
కథయామా 33
కపీన్కృపా 57
కస్త్వం కుతో 35
కించస్మర 37
కుంభకర్ణ 52
కౌసల్యా 2
గణయంత్యా 32
ఘూసాన్ 18
చికీర్షు 22
జాతానంద 6
జానక్య 28
జాయావిధే 41
జిగీషయా 7
తతఃకపి 21
తతఃపరం 22
తతఃప్రతీత 23
తతఉచ్ఛ్రిత 44
తతశ్చతు 62
తతఃస్వయం 26
తతస్సపాద 13
తతస్సమా 47
తత్రకదా 15
తత్రనివస 11
తత్రరత్న 29
తత్రరాక్ష 35
తతోతీత 30
తతోభరత 8
తతోమహే 29

తతో౽వ	32
తత్స్యంద్య	55
తతాకుద్య	24
తదను	47
తదనుజన	18
తదనునిర్వ	25
తదనుప	16
తదాతిథే	61
తదావినే	59
తద్దతానీ	15
తమపిప్రి	39
తమపివి	37
తస్యకౌసల్యే	39
తస్యామార్గ	40
తస్మిన్నిరా	54
తారావతీ	25
తృణాయ	31
తేనార్త	19
త్రిలోక	60
దశరథస్తు	2
దశరథాత్మ	5
దూరంగత	19
పటైస్సం	42
పథిస్థిత	44
పరేత	60
పశ్చాద్వా	50
పరిగ్రహీ	16
పాదయోః	48
పునర్దశ	54
పురుషాధ	39
ప్రజావతీం	16
ప్రాహిణో	3
బహుధాప్రా	10
మండోదరీ	60
మహతాపు	12
మాయావినా	49
మాసేభవా	33
మృతమాక	13
యదిత్వం	9
రఘువంశ	12
రామపాద	5
రామస్తతో	17
రామాభిషే	8
రామాయ	49
వనంగచ్ఛా	10
వనమధ్యే	4
వశిష్ఠ	62
విదితవ్ర	43
విదితోద	34
విభీషణా	55
విరాధ	12
వ్యస్మార్షీ	38
శక్రారా	56
శిరస్సు	59
శూరౌసుబా	4
శ్రీ సీతారామ	1
సంజీవినీగిరి	53
సంజీవినీమా	57
సఖాతే	41
సచసమా	12
సత్యప్యర	3
సర్వానను	11
సహప్లవం	61
సాయంప్రవి	29
సాలాన్గిరీన్	51
సీతాంవిచే	26
సీతాపతి	21
సీతాప్రవృత్తి	45
సుగ్రీవప్రము	63
సుగ్రీవవిప్ర	23
సురాన్తక	52
హనుమజ్జా	26
హృష్టాస్సర్వే	28

శ్రీ యై నమః

జ్ఞానానందమయందేవం నిర్మలం స్ఫటికాకృతిం,
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవముపాస్మహే॥

శ్లోకం : **శ్రీసీతారామ పదాబ్జా న్యభివాద్య తనోమ్యహం**
సుఖబోధాయ బాలానాం శ్రీరామాయణసంగ్రహమ్॥ 1

పద విభాగము : శ్రీ సీతారామ పదాబ్జాని, అభివాద్య, తనోమి, అహం, సుఖబోధాయ, బాలానాం, శ్రీరామాయణ సంగ్రహమ్.

ప్రతిపదార్థము : అహం = నేను; శ్రీ సీతారామ పదాబ్జాని శ్రీసీతారాముల యొక్క పద్మముల వంటి పాదములకు; అభివాద్య = నమస్కారము చేసి; బాలానాం = బాలురకు; సుఖబోధాయ = సులభముగా తెలియుటకై; శ్రీరామాయణ సంగ్రహం = శ్రీరామాయణ సంగ్రహమను కావ్యమును; తనోమి = వ్రాయుచున్నాను.

తాత్పర్యం : శ్రీ సీతారాముల పాదపద్మములకు ప్రణమిల్లి, నేను బాలురకు సులభముగా తెలియుటకై శ్రీరామాయణ సంగ్రహమను దీనిని వ్రాయుచున్నాను.

శ్లోకం : **ఆసీదయోధ్యానగరీ దేశే కోసలనామని**
తస్యాం శ్లాఘ్య గుణః శ్రీమాన్ రాజా దశరథో ౨వసత్॥ 2

ప.వి. : ఆసీత్, అయోధ్యానగరీ, దేశే, కోసలనామని, తస్యాం, శ్లాఘ్యగుణః, శ్రీమాన్, రాజా, దశరథః, అవసత్.

ప్ర : కోసలనామని = కోసల అనియెడి; దేశే = దేశమున; అయోధ్యానగరీ = అయోధ్య అనియెడి నగరము; ఆసీత్ = ఉండెను; తస్యాం = ఆ నగరమున; శ్లాఘ్యగుణః = పొగడదగిన గుణములు గలవాడును; శ్రీమాన్ శ్రీమన్తుడును అగు; దశరథః = దశరథుడు అను; రాజా = రాజు; అవసత్ = ఉండెను.

తా : కోసల దేశమునందలి అయోధ్యానగరమున దశరథ మహారాజు ఉండుచుండెను.

గద్యము : తస్యకౌసల్యేతి, సుమిత్రేతి, కైకేయీతి చతిస్రో భార్యాః బభూవుః తాసు- 3

ప్ర : తస్య = అతనికి; కౌసల్యా + ఇతి = సుమిత్రా + ఇతి = కైకేయీ + ఇతి = కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయీలనబడు; తిస్రోభార్యాః = ముప్వురు భార్యలు; బభూవుః = ఉండిరి; తాసు = వారియందు-

తా : ఆ రాజుకు కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి అనియెడి ముగ్గురు భార్యలు కలరు - వారిలో

కౌసల్యా సుషువే రామమభిరామగుణాకరం
శ్రీరామభక్తిభరితం భరతం కేకయాత్మజా 4

ప : కౌసల్యా సుషువే, రామం, అభిరామ గుణాకరం, శ్రీరామభక్తి భరితం, భరతం, కేకయాత్మజా.

ప్ర : కౌసల్యా = కౌసల్య; అభిరామ = ఒప్పిదమైన; గుణ + ఆకరం = గుణములకు నెలవైన; రామం = రామచంద్రుని; సుషువే = కనెను; కేకయ + ఆత్మజా = కేకయ మహారాజపుత్రి కైకేయి, శ్రీరామ భక్తి భరితం = శ్రీరామచంద్రునియందలి భక్తితో నిండిన, భరతం = భరతుని, సుషువే = కనెను.

మనోజ్ఞ గుణసంపదతో పూర్ణుడైన శ్రీరాముని కౌసల్యయు, శ్రీరామభక్తి భరితుడైన భరతుని కైకయి ప్రసవించిరి.

అథ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ ప్రాసూయేతాంసుమిత్రయా,
ఏతే కుమారా శ్చత్వారో ప్యవర్ధన్త దినే దినే. 5

ప : అథ, లక్ష్మణ శత్రుఘ్నౌ, ప్రాసూయేతాం, సుమిత్రయా, ఏతే కుమారాః, చత్వారః, అపి, అవర్ధన్త, దినే దినే

ప్ర : అథ = అటుపై, సుమిత్రయా = సుమిత్ర చేత, లక్ష్మణ శత్రఘ్నౌ = లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు, ప్రాసూయేతాం = ప్రసవించబడిరి. ఏతే = ఈ, చత్వారః అపి = నల్వురు, కుమారాః = కుమారులును, దినే దినే = దిన దిన-, అవర్ధంత = ప్రవర్ధమానులైరి.

తా : పిమ్మట సుమిత్ర,లక్ష్మణ, శత్రఘ్నులను ప్రసవించెను. ఈ నలుగురు కుమారులును దినదిన ప్రవర్ధమానులై పెరిగిరి.

గ - దశరథస్తు చౌళోపనయనాదీన్ యథాకాలం విధాయ విధివదధీత నిఖిలవిద్యా నుపాధ్యాయై రకారయత్. కదాచిదథ యాతుధానవిధ్వంస్యమాన సత్రపరిత్రాణాయ విశ్వామిత్రనామా ముని రుపగమ్య దశరథ మయాచత రామంసలక్ష్మణమ్. 6

ప్ర : దశరథఃతు = దశరథుడును, యథాకాలం = తగు సమయాన, చౌళ ఉపనయనాదీని = చౌళము ఉపనయనము మొదలగు (సంస్కారములను పుత్రులకు= విధాయ = జరిపి, ఉపాధ్యాయైః = అధ్యాపకులచే, విధివత్ = శాస్త్ర ప్రకారము, అధీతనిఖిల విద్యాన్ = నేర్పబడిన అన్ని విద్యలు కలవారినిగా, అకారయత్ = చేయించెను.

అథ = తరువాత, కదాచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, యాతుధాన = రాక్షసులచే, విధ్వంస్యమాన = నాశనముచేయబడుచున్న, సత్ర పరిత్రాణాయ = యాగరక్షణకై; విశ్వామిత్రనామా = విశ్వామిత్రుడని పేరుగాంచిన, మునిః = ఋషి; ఉపగమ్య = వచ్చి; సలక్ష్మణం రామం = లక్ష్మణసహితుడైన రాముని (పంపమని); దశరథం = దశరథుని; అయాచత = అడిగెను.

తా : దశరథుడు సకాలమున నలువురు పుత్రులకు ఉపయనాది సంస్కారముల జరిపించి, గురువులచే అన్ని విద్యలను నేర్పించెను. రాక్షసులచే నాశనము చేయబడుచున్న యజ్ఞ రక్షణకై, విశ్వామిత్రుడను ముని రామలక్ష్మణుల తనతో పంపమని దశరథుని అడిగెను.

ప్రాహిణోన్మునిసంత్రాసాత్ప్రియావపి సుతౌ నృపః,
స రాజపుత్రావనయ దటవీం కథయన్ కథాః.॥ 7

ప : ప్రాహిణోత్, ముని, సంత్రాసాత్, ప్రియే, అపి, సుతౌ, నృపః, సః, రాజపుత్రౌ, అనయత్, అటవీం, కథయన్, కథాః.

ప్ర : నృపః = దశరథుడు; ముని = విశ్వామిత్ర మహర్షియొక్క, సంత్రాసాత్ = భయము వలన; ప్రియే = (తనకు) ప్రియులైన, సుతే అపి = కుమారులైనను; ప్రాహిణోత్ = (మునివెంట) పంపెను. సః = అతడు = కథాః = కథలను; కథయన్ = చెప్పుచు; అటవీం = అడవికి, అనయత్ = తీసికొనిపోయెను.

తా : తనకు ఇష్టులైన రామలక్ష్మణులను, మునికి భయపడి రాజు మునివెంట పంపెను. ముని రాజపుత్రులకు కథలను వినిపించుచు, అడవికి వెంటపెట్టుకుని పోయెను.

సత్యప్యరణ్య సఞ్చారే శ్రమస్యానుదయాయ సః,
ఉపాదిశత్తయోర్విద్యే బలామతిబలామపి॥ 8

ప : సతి, అపి, అరణ్య సంచారే, శ్రమస్య, అనుదయాయ, సః, ఉపాదిశత్, తయోః విద్యే, బలాం, అతిబలాం, అపి.

ప్ర : అరణ్య = అడవిలో, సంచారే సతి అపి = సంచరించుట వున్నప్పటికిని, శ్రమస్య = శ్రమ (యొక్క) అనుదయాయ = కలగకుండుటకై; సః = అవిశ్వామిత్రుడు, తయోః = వారిద్ద్వరకు; బలాం అతిబలాం = బల, అతిబల అనియెడి, విద్యేఅపి = విద్యలరెంటిని, కూడ, ఉపాదిశత్ = ఉపదేశించెను.

తా : అరణ్య సంచార శ్రమ తెలియకుండుటకై మహర్షి రామలక్ష్మణులకు బల అతిబల అను విద్యలను కూడ నేర్పించెను.

గ :వనమధ్యే గచ్ఛతా మేతేషాం పదవీం తాటాకానామ రాక్షసీ రురోధ. స్త్రియమపి జగదపకారిణీం తాం దాశరథిర్గాధితనయాను మత్యా వ్యాపాదయామాస. 9

ప్ర : వనమధ్యే = అడవి మధ్యలో; గచ్ఛతాం = పోవుచున్న; ఏతేషాం = వీరి, పదవీం = మార్గమును; తాటకానామ రాక్షసీ = తాటక అనియెడి రాక్షసి; రురోధ = అడ్డగించెను; స్త్రియంఅపి = స్త్రీఐనను; జగదపకారిణీం = లోకమునకు అపకారము చేయుచున్న; తాం = ఆ రాక్షసిని; దాశరథిః = రాముడు, గాధితనయ అనుమత్యా = విశ్వామిత్రుని అనుమతితో, వ్యాపాదయామాస = చంపెను.

అస్త్రాణి జృమ్భకాదీని తపస్విని తయోస్తతః,
ఉపదిశ్య ప్రవిశ్య స్వ మాశ్రమం కుర్వతి క్రతుమ్. 10

ప్ర : అస్త్రాణి, జృంభక + ఆదీని; తపస్విని; తయోః; తత; ఉపదిశ్య; ప్రవిశ్య; స్వం; ఆశ్రమం; కుర్వతి, క్రతుమ్.

ప్ర : తతః = అటు తరువాత; తయోః = వారిద్దరికి; తపస్విని = ముని; జృంభకాదీని అస్త్రాణి = జృంభకము మొదలగు అస్త్రములను; ఉపదిశ్య = ఉపదేశించి; స్వంఆశ్రమం =తన ఆశ్రమమును; ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, క్రతుం = యజ్ఞమును, కుర్వతి సతి = చేయుచుండగా-

తా : విశ్వామిత్ర మహర్షి రామలక్ష్మణులకు జృంభకము మున్నగు అస్త్రములు నేర్పి, తన ఆశ్రమంలోనికి వెళ్ళి యాగమును చేయుచుండగా-

శూరౌ సుబాహు మారీచౌ శైలశోణిత వర్షిభిః,
రక్షోభి స్సహ సంక్షోభం చక్రతుస్తాటకాసుతౌ. 11

ప : శూరౌ, సుబాహు మారీచౌ, శైల, శోణితవర్షిభిః, రక్షోభిః, సంక్షోభం చక్రతుః, తాటకాసుతౌ.

ప్ర : శూరౌ = శూరులును, తాటకాసుతౌ = తాటకాపుత్రులును అగు, సుబాహు మారీచౌ = సుబాహువు, మారీచుడు అను రాక్షసులిర్వురు, శైల = పర్వతములను, శోణితవర్షిభిః = నెత్తురును కురిపించుచున్న రక్షోభిఃసమ = (ఇతర) రాక్షస మూకతో కలిసి; సంక్షోభం = ఉపద్రవమును; చక్రతుః = చేసిరి.

తా : యాగము జరుగుతున్నపుడు సుబాహు మారీచులను తాటక కుమారులు రాక్షసులతో కలసి నెత్తురు, రాళ్ళు వర్షముగా కురిపించి సంక్షోభమును కలిగించిరి.

గ :గ, దశరథాత్మ జస్తుమాత రిశ్వా స్త్రేణ మారీచ మపాంపతౌ నిపాత్య, సుబాహు ప్రముఖకోణపవర్గ మేకేనైవ బాణేన లీలయైవసూదయామాస. 12

విశ్వామిత్రస్తునిరంతరాయం పరిసమాప్య సప్తతంతుంరఘుసు [illegible] జనకసుతాం దిదాప యిషుర్మిథిలాం ప్రతి ప్రతస్థే.

ప్ర : దశరథాత్మజఃతు = శ్రీరాముడును, మాతరిశ్వ + అస్త్రేణ = వాయవ్యాస్త్రముతో, మారీచం = మారీచుని, అపాం పతౌ = సముద్రమున, నిపాత్య = పడవేసి, సుబాహు ప్రముఖ కోణపవర్గం = సుబాహువు మున్నగు రాక్షస సమూహమును; ఏకేన బాణేన = ఒకే బాణముతో, లీలయాఏవ = సులభముగా, సూదయామాస = చంపివైచెను. విశ్వామిత్రః + తు = విశ్వామిత్రుడును, నిరన్తరాయం = ఆటంకము లేకుండా, సప్తతంతుం = యాగమును, పరిసమాప్య = పరిపూర్తిచేసి, రఘుసుతాయ = రామునకు, జనకసుతాం=జానకిని, దదాపయిషుః = ఇప్పించ కోరిక గలవాడై, మిథిలాంప్రతి = మిథిలవైపు, ప్రతస్థే = బయలుదేరెను.

తా : శ్రీరాముడు వాయవ్యాస్త్రముతో మారీచుని సముద్రమున పడవేసి, సుబాహు మున్నగు మిగిలిన రక్కసి మూకనంతా ఒకే బాణముతో అవలీలగా చంపివైచెను. యాగసమాప్తి నిర్విఘ్నముగా చేసికొని విశ్వామిత్రుడు సీతారాముల వివాహము జరుపుటకై మిథిలకు ప్రయాణమాయెను.

రామపాదరజస్సంగాత్ప్రకృతిం గతయాపథి
అహల్యయా గౌతమస్య జాయయా ౨యమపూజ్యత. 13

ప : రామపాద రజస్సంగాత్, ప్రకృతిం, గతయా, పథి, అహల్యయా, గౌతమస్య, జాయయా, అయం, అపూజ్యత.

ప్ర : రామపాద రజస్సంగాత్ = రాముని పాదముల దుమ్ము (తగులుట) వలన; పథి = త్రోవలో; ప్రకృతిం = (తన) సహజ రూపమును; గతయా = పొందిన, గౌతమస్య = గౌతమ మహర్షియొక్క; జాయయా, అహల్యయా = భార్యయగు అహల్యచేత, అయం = ఈ రామచంద్రుడు, అపూజ్యత = పూజింపబడెను.

తా : రాముని పాదధూళి స్పర్శచే, శిలగావుండిన అహల్య తన స్వరూపమును తిరిగి పొందెను. ఆమె రాముని పూజించెను.

గ : తదను మిథిలాం ప్రవిశ్య పరిగృహీతాతిథ్యే కౌశికే నిజాగమన కారణమావేదయతి, జనకేనప్రదర్శితం శివశరాసనం దశరథాత్మజోబభంజ.

14

ప్ర : తదను = తరువాత; మిథిలాం = మిథిలా నగరమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, పరిగృహీత ఆతిథ్యే = (రాజుచే) ఆతిథ్యమును స్వీకరించినవారై; కౌశికే = విశ్వామిత్రుడు; నిజ ఆగమన కారణం = తన రాకకు గల కారణమును, ఆవేదయతి (సతి) తెలుపుచుండినవాడు కాగా, జనకేన = జనకమహారాజుచే ప్రదర్శితం = చూపబడిన; శివ = శివుని; శరాసనం = ధనువును, దశరథాత్మజః= దాశరథి, బభంజ = విరచెను.

తా : మిథిలలో ప్రవేశించిన విశ్వామిత్రుడు రాజాతిథ్యమును పొంది రాజునకు తన రాకకు కారణము తెలుపగా, జనకుడు శివధనుస్సును చూపెను. రాముడు ధనుస్సును విరచెను.

జాతానందస్తు జనకోదూతైస్త్వరితగామిభిః
ఆహ్వాపయద్దశరథం సకుటుంబపురోధసమ్. **15**

ప : జాత ఆనందః, తు, జనకః, దూతైః, త్వరితగామిభిః, ఆహ్వాపయత్, దశరథం, సకుటుంబపురోధసమ్.

ప్ర : జనకఃతు = జనకమహారాజును, జాతానందః = సంతోషము కలవాడై, త్వరితగామిభిః, దూతైః = వేగముగా వెళ్ళు దూతలచే; సకుటుంబ పురోధసం = కుటుంబ పురోహిత సహితముగా, దశరథం = దశరథుని; ఆహ్వాపయత్ = ఆహ్వానించెను.

తా : జనకుడు ఆనందము కల్గినవాడై, సకుటుంబ పురోహితులతో దశరథుని రమ్మని దూతల పంపెను.

అథోత్తమే ముహూర్తే స రామాయ ధరణీ సుతామ్
సీతా మదా దాత్మసుతా మూర్మిళాం లక్ష్మణాయచ। **16**

ప : అథ, ఉత్తమే, ముహూర్తే, సః, రామాయ, ధరణీసుతాం, సీతాం, అదాత్, ఆత్మసుతాం, ఊర్మిళాం, లక్ష్మణాయ, చ,

ప్ర : అథ = తరువాత, ఉత్తమేముహూర్తే = శ్రేష్టమైన ముహూర్తంలో; సః = జనకుడు, రామాయ = రామునకు; ధరణీసుతాం = సీతను, ఆత్మసుతాం

ఊర్మిళాం = తన స్వంత కుమార్తె అగు ఊర్మిళను, లక్ష్మణాయ చ = లక్ష్మణునకును; అదాత్ = ఇచ్చెను.

తా : మంచి ముహూర్తమున భూపుత్రియగు సీతను రామునకును, తన కుమార్తెయగు ఊర్మిళను లక్ష్మణునకు యిచ్చి వివాహము జరిపెను.

గ : అథ నిజానుజస్య కుశధ్వజస్య తనూజే మాండవీశ్రుతకీర్తీ భరతశత్రుఘ్నా భ్యాం చ దత్వా శుభే ఽ హనివివాహ మకరోత్. 17

ప్ర : అథ = పిమ్మట, నిజఅనుజస్య కుశధ్వజస్య = తన తమ్ముడగు కుశధ్వజుని, తనూజే = కుమార్తెలగు; మాండవీ శ్రుతకీర్తీ = మాండవీ శ్రుతకీర్తులను, భరత శత్రుఘ్నాభ్యాంచ = భరత శత్రుఘ్నులకు, దత్వా = ఇచ్చి, శుభే + అహని = శుభదినమున, వివాహం = వివాహమును, అకరోత్ = చేసెను.

తా : (జనకుడు) తన తమ్ముడగు కుశధ్వజుని కుమార్తెలగు మాండవీ శ్రుతకీర్తులనియెడి వారలను భరత శత్రుఘ్నుల కిచ్చి వివాహముల జరిపించెను.

అథానురూపజాయాభిరుపేతైస్తనయైస్సమమ్,
ప్రతస్థేకోసలపతి స్సా కేతనగరం నిజమ్. 18

ప : అథ, అనురూప, జాయాభిః, ఉపేతైః, తనయైః, సమం, ప్రతస్థే, కోసలపతిః, సాకేత నగరం, నిజమ్.

ప్ర : అథ = అటుపిమ్మట, అనురూపజాయాభిః = (తమకు) అనురూప భార్యలతో వున్న, తనయైః = పుత్రులతో, సమం = కలిసి; కోసలపతిః = దశరథుడు, నిజ = తన, సాకేతనగరం = సాకేత నగరమనే పేరుగల అయోధ్యకు,; ప్రతస్థే = వెడలెను.

తా : అనురూపలగు పత్నులతో కూడిన కుమారులను వెంటబెట్టుకుని దశరథ మహారాజు తన పట్టణమగు అయోధ్యకు మరలెను.

జిగీషయా ఽ ఽగతం రామం భార్గవం రఘువంశజః,
రామో జిగాయ జయిన మాలిలింగ నృపస్సుతమ్. 19

ప : జిగీషయా, ఆగతం, రామం, భార్గవం, రఘువంశజః, రామః, జిగాయ, జయినం, ఆలిలింగ, నృపః, సుతమ్.

ప్ర : రఘువంశజః = రఘువంశజుడైన రామః = రామచంద్రుడు, జిగీషయా = జయార్థియై, ఆగతం = వచ్చిన, భార్గవం రామం = భృగువంశజుడైన

పరశురాముని, జిగాయ = జయించెను, నృపః = రాజు (దశరథుడు) జయినం = విజేతయైన, సుతః = కుమారుడు అగు రాముని, ఆలిలింగ = అలింగనము చేసుకొనెను.

తా : భార్గవ రాముడు రాఘవ రాముని ఓడింపవచ్చెను. అట్టి భార్గవరాముని దాశరథి ఓడింపగా, దశరథుడు తన పుత్రుని కౌగలించుకొనెను.

అథ ప్రవిశ్య నగరం సాకేతం రఘునందనః,
సీతయా రమమాణస్సన్ సమ్మోదం సమవిందత. 20

ప : అథ, ప్రవిశ్య, నగరం, సాకేతం, రఘునందనః, సీతయారమమాణః సన్, సమ్మోదం, సమవిందత.

ప్ర : అథ = తరువాత, రఘునందనః = రామచంద్రుడు, సాకేతం నగరం = సాకేతనగరమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, సీతయా = సీతాదేవితో, రమమాణః సన్ = (కలసి) ఆనందించుచున్నవాడై, సమ్మోదం = ముదమును, సమవిందత = పొందెను.

తా : రాముడు అయోధ్య చేరి సీతతో కలసి ఆనందముగా వుండెను.

అయోధ్యాకాణ్డః

తతో భరతశత్రుఘ్నౌ తాతా దేశేన జగ్మతుః,
యుధాజిదభిధానస్య మాతులస్యపురం ప్రతి 1

ప : తతః, భరత శత్రుఘ్నౌ, తాత + ఆదేశేన, జగ్మతుః, యుధాజిత్, అభిధానస్య, మాతులస్య, పురం ప్రతి;

ప్ర : తతః=పిమ్మట, భరత శత్రుఘ్నౌ = భరత శత్రుఘ్నులు, తాతాదేశేన = తండ్రి ఆనతిపై, యుధాజిత్ అభిధానస్య = యుధాజిత్తు అను పేరుగల, మాతులస్య = మెనమామ యొక్క, పురంప్రతి = నగరమునకు, జగ్మతుః = పోయిరి.

తా : దశరథుని ఆజ్ఞ మేరకు భరతుడు, శత్రుఘ్నుడు తమ మేనమామ యగు యుధాజిత్తు యొక్క పట్టణమునకు వెళ్ళిరి.

రామా భిషేచనం కర్తుం యతమానం మహీపతిమ్,
మంథ రాకులిత స్వాంతా కైకేయీ దుర్వచో బ్రవీత్. 2

ప : రామ అభిషేచనం, కర్తుం, యతమానం, మహీపతిం, మంథరా, ఆకులిత, స్వాంతా, కైకేయీం, దుర్వచః, అబ్రవీత్.

ప్ర : మంథరాకులిత స్వాంతా = మంథర (మాటవలన) కలత చెందిన మనస్సు గల, కైకేయీ = కైకేయి, రామాభిషేచనం = శ్రీరామ పట్టాభిషేకమును, కర్తుం = జరుపుటకై, యతమానం = ప్రయత్నించుచున్న, మహీపతిం = మహారాజును, దుర్వచః = చెడు మాటలతో, అబ్రవీత్ = నిందించెను.

తా : మంథర బోధకులో పడిన కైకేయి, రామపట్టాభిషేక ప్రయత్నము చేయుచున్న దశరథుని నిందించెను.

గ. యదిత్వం సత్యసంగరో సి శమ్బరసంగరసముదీరిత వరయుగళే ప్రథ మస్య ఫలం రామస్య వనవాసం, ద్వితీయస్య భరతాభి షేచనం చ విధేహి. నైవం యది విష ముపభుజ్య పశ్యత స్తవ ప్రాణాం స్త్యజామీతి. 3

ప్ర : త్వం = నీవు, సత్యసంగరః అసి యది = నీవు సత్య వాక్య పరిపాలకుడే ఐనచో, శంబర = శంబరాసురునితో, (జరిగిన) సంగర = యుద్ధమునందు, సముదీరిత = (నీచే) చెప్పబడిన, వరయుగళే = వరముల జంటలో, ప్రథమస్య = మొదటి వరమునకు, ఫలం = ఫలముగా, రామస్య వనవాసం = రామునకు అరణ్య వాసమును, ద్వితీయస్య = రెండవ దానికి ఫలముగా, భరతాభిషేచనంచ = భరతునకు పట్టాభిషేకమును, విధేహి = జరిపించుము, న ఏవం యది = అట్లు జరుపనిచో, విషం = విషమును, ఉపభుజ్య = భుజించి, తవ పశ్యతః = నీ కంటి ఎదుటనే, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యజామి = వదిలెదను, ఇతి = అని (కైకేయి పలికెను).

తా : (కైకేయి దశరథునితో) రాజా నీవు మాట మీద నిలచువాడవైనచో శంబరాసుర యుద్ధమున (నీవు నాకొసగిన) రెండు వరములతో ఒక దానికి ఫలముగా రాముని వనవాసమును, రెండవ దానికై భరత పట్టాభిషేకము జరిపించుము, లేనిచో నీ ఎదుటనే నేను విషము తిని మరణించెదను (అని పలికెను).

ఇదం పరుష మాకర్ణ్య మూర్ఛితో నృపతిర్భువి,
పపాత వజ్ర నిర్భిన్న పక్షః పర్వత రాడివ. 4

ప : ఇదం, పరుషం, ఆకర్ణ్య, మూర్ఛితః, నృపతిః, భువి, పపాత, వజ్రనిర్భిన్న పక్షః, పర్వతరాట్ ఇవ

ప్ర : ఇదం = ఈ, పరుషం = కఠినమైన (మాటలను) ఆకర్ణ్య = విని, మూర్ఛితః = మూర్ఛపోయినవాడై, నృపతిః = రాజు, వజ్ర నిర్భిన్న పక్షః =

(ఇంద్రుని) వజ్రాయుధముచే తెగగొట్టబడిన రెక్కలు గల, పర్వతరాట్ ఇవ = పర్వత రాజువలె, భువి = భూమిపై, పపాత = పడిపోయెను.

తా : (కైకేయి యొక్క) చెడ్డ మాటలు వినిన దశరథుడు మూర్ఛబోయి, వజ్రాయుధముచే రెక్కలు తెగిన పర్వత రాజువలె క్రింద పడిపోయెను.

అసత్యభీతో నృపతిశ్చి రేణ ప్రాప్య చేతనామ్,
కైకేయీం ప్రార్థయామాస రామస్య పురవర్తనమ్ 5

ప : అసత్యభీతః, నృపతిః, చిరేణ, ప్రాప్య, చేతనాం, కైకేయీం, ప్రార్థయామాస, రామస్య, పురవర్తనం.

ప్ర : నృపతిః = రాజు, చిరేణ = చాలాసేపటికి (పిమ్మట), చేతనాం = స్పృహ, ప్రాప్య = పొంది, అసత్య భీత : = అసత్య భయముచే; రామస్య = రాముని; పురవర్తనం = పట్టణముననే వుండనిమ్మని, కైకేయీం = కైకేయిని, ప్రార్థయామాస = ప్రార్థించెను.

తా : చాలా సేపటికి రాజు తెలివి వచ్చిన వాడై, అసత్య భయముతో, రాముని పట్టణముననే వుండనిమ్మని కైకేయిని ప్రార్థించెను.

బహుధా ప్రార్థ్యమానాపి సా ముమోచ న చాగ్రహామ్
నిమమజ్జమహీజానిర పారే శోక సాగరే. 6

ప : బహుధా, ప్రార్థ్యమానా, అపి, సా , ముమోచ, న, చ, ఆగ్రహం, నిమమజ్జ, మహీజానిః, అపారే; శోకసాగరే.

ప్ర : బహుధా = అనేక విధములుగా, ప్రార్థ్యమానా + అపి = (రాజుచే) ప్రార్థింబడినదైనను, ఆగ్రహం = పట్టుదలను, న ముమోచ = వదలిపెట్ట లేదు, మహీజానిః = రాజు, అపారే = దరిలేని, శోకసాగరే = దుఃఖ సముద్రమున, నిమమజ్జ = మునిగిపోయెను.

తా : దశరథుడెన్ని విధములుగా ప్రార్థించినను కైకేయి తన మొండి పట్టును విడువలేదు. (దానిపై) రాజు దుఃఖము అను సముద్రమున మునిగిపోయెను.

వనం గచ్ఛామి తాతేతి ప్రణమ్యాపృచ్ఛ్య రాఘవః,
సాకం సౌమిత్రిసీతాభ్యాం సమారుక్షద్రథం రథీ. 7

ప : వనం, గచ్ఛామి, తాత, ఇతి, ప్రణమ్య, అపృచ్ఛ్య, రాఘవః, సాకం, సౌమిత్రి సీతాభ్యాం, సమారుక్షత్, రథం, రథీ,

ప్ర : తాత = ఓ తండ్రీ ! వనం = అడివికి, గచ్ఛామి ఇతి = పోవుచున్నాను అని, ఆపృచ్ఛ్య = అనుమతి గైకొని, ప్రణమ్య = నమస్కారము చేసి, రథీ = రథికుడైన, రాఘవః = రాఘవుడు, సౌమిత్రి సీతాభ్యాం సాకం = లక్ష్మణ సీతాసమేతుడై, రథం = అరదమును, సమారురుక్షత్ = అధిరోహించెను.

తా : తండ్రి వద్ద అడవికి వెళ్ళుటకు అనుజ్ఞ పొంది, నమస్కరించి, సీతాలక్ష్మణ సహితుడై రాముడు రథమెక్కెను.

సర్వానను గతాన్పౌరాన్వఞ్చయిత్వా వినిద్రితాన్,
శాద్వలేన పథా రాత్ర్యాం స జగామ సురాపగామ్. 8

ప : సర్వాన్, అనుగతాన్, పౌరాన్, వంచయిత్వా, వినిద్రితాన్, శాద్వలేన, పథా, రాత్ర్యాం, స, జగామ, సురాపగాం.

ప్ర : సః = ఆ రాఘవుడు, అనుగతాన్ = (తనను) అనుసరించి వచ్చిన, వినిద్రితాన్ = నిద్రించుచున్న, సర్వాన్ పౌరాన్ = పౌరులనందరిని, వంచయిత్వా = మోసగించి, రాత్ర్యాం = నిశియందు, శాద్వలేన = పచ్చికతో నిండిన, పథా = మార్గమున, సురాపగాం = గంగానది (వైపు), జగామ = వెడలెను.

తా : తన్ను అనుసరించి వచ్చిన పౌరులందరు రాత్రి సమయమున నిద్రించుచుండగా, వారికి తెలియకుండునట్లుగా రాముడు గంగ వైపు వెడలెను.

గ - తత్ర నివసతా గుహాభిధేయేన వ్యాధేన సుహృదా సము త్తీర్య సురతరఙ్గిణీ మవాప్య చిత్రకూటగిరిమనుజవిర చిత వరివస్య స్సహ సీతయా చిర మరమత రఘువరః 9

ప్ర : తత్ర = అచ్చట, నివసతా = వసించుచున్న, సుహృదా = సహృదయుడైన, గుహ అభిధేయేన = గుహుడను పేరుగల, వ్యాధేన = బోయ వానిచే, సురతరంగిణీం = గంగా నదిని, ఉత్తీర్య = దాటి, చిత్ర కూటగిరిం = చిత్ర కూటమని పేరుగాంచిన పర్వతమును, అవాప్య = చేరి, అనుజ = లక్ష్మణునిచే, విరచిత = చేయబడు, కరివస్యః = సేవలను (పొందుచు), సీతయాసహ = సీతాసమేతుడై, రఘువరః = రాఘవుడు, చిరం = చాలా కాలము, అరమత = క్రీడించుచుండెను.

తా : రాఘవుడు గుహుడను వ్యాధుని సహాయమున గంగానదిని దాటెను. పిమ్మట చిత్రకూట పర్వతమున లక్ష్మణుని సేవలందుచు, సీతా సమేతుడై చాలా కాలము వుండెను.

తతః మహతా పుత్రశోకేన దివం దశరథో యయౌ,

దూతై ర్భరత మానిన్యు రమాత్యాఅశుగామిభి ః

ప : మహతా, పుత్రశోకేన, దివం, దశరథః, యయౌ, దూతైః, భరతం, ఆనిన్యుః, అమాత్యాః, అశుగామిభిః.

ప్ర : తతః = పిమ్మట, దశరథః = దశరథుడు, మహతా = గొప్పదగు, పుత్రశోకేన = పుత్ర వియోగ దుఃఖముతో, దివం = స్వర్గానికి, యయౌ = వెళ్ళెను, అమాత్యాః = మంత్రులు, శీఘ్రగామిభిః దూతైః = వేగముగా పోవు దూతల (ను పంపి) తో, భరతం = భరతుని, ఆనిన్యుః = పిలిపించిరి.

తా : దశరథుడు తీవ్ర పుత్ర శోకముతో మరణించెను. అప్పుడు మంత్రులు దూతలనంపి భరతుని రప్పించిరి.

గ - సచ సమాకర్ణ్య సకలాం ప్రవృత్తింనిపత్య సంజ్ఞా విరహిత స్సర్వం సహాయా, మవాప్య చిరాయ చేతనాం, విరమ్య వసిష్ఠాదినిరోధేన కైకేయీ మన్థరామారణా, ద్విధాయౌర్థ్వ దైహికం, దశరథాయ, ప్రస్థాయ నిఖిల పౌరై స్సమముపేత్య, చిత్రకూటాచల మవ నిజాజానే శ్చరణారుణాంబుజయుగ ళే నిపపాత. 11

ప్ర : సచ = ఆ భరతుడును, సకలాం ప్రవృత్తిం = విషయమంతటిని, సమాకర్ణ్య = చక్కగా విని, సర్వం సహాయాం = భూమిపై, సంజ్ఞావిరహితః = స్పృహలేనివాడై, నిపత్య = పడి, చిరాయ = చాలా కాలమునకు, చేతనాం = చైతన్యము, అవాప్య = పొంది, వశిష్ఠాదినిరోధేన = వశిష్ఠుడు మొదలైన వారు అడ్డగించినందున, కైకేయీ మంథరా మారణాత్ = కైకేయీ మంథరల వధ నుండి, విరమ్య = విరమించి, దశరథాయ = దశరథుని, ఔర్థ్వ దైహికం = పరలోక సంస్కారములను, విధాయ = నిర్వర్తించి, నిఖిల పౌరైస్సమం = పౌరులందరిని వెంటగొని, ప్రస్థాయ = బయలుదేరి, చిత్రకూటా చలం = చిత్ర కూట పర్వతమును, ఉపేత్య = చేరి, అవనిజా జానేః = భూపుత్రి పతి యగు శ్రీరామచంద్రుని, చరణారుణాంబుజయుగళే = ఎఱ్ఱని పాద పద్మముల జంట పై, పపాత = పడెను.

తా : భరతుడు అయోధ్య చేరి అన్ని విషయములు విని, మూర్ఛపోయెను. చాలా సేపటి పిమ్మట తెలివినొంది మంథరాకైకేయిల వధించపోగా, వశిష్ఠాదులడ్డు పడిరి. దశరథునికి పరలోక సంస్కారాదుల పూర్తిజేసి, అయోధ్యా వాసులందరు వెంట రాగా చిత్రకూటము చేరి అన్న పాదపద్మములపై పడిపోయెను.

మృతమాకర్ణ్య పితరం శుచా దత్వాజలాఞ్జలిమ్
పప్రచ్ఛ భరతం భద్రం పౌరాణాం పరమః పుమాన్ 12

ప : మృతం, ఆకర్ణ్య, పితరం, శుచా, దత్వా, జల, అంజలిం, పప్రచ్ఛ, భరతం, భద్రం, పౌరాణాం, పరమః, పుమాన్

ప్ర : పితరం = తండ్రిని, మృతం = మరణించిన వానినిగా, ఆకర్ణ్య = విని, శుచా = దుఃఖముతో, జలాంజలిం = తిలోదకాది తర్పణమును, దత్వా = ఇచ్చి, పరమః = పరమ; పురుషః = పురుషుడగు, శ్రీరామచంద్రుడు, పౌరాణాం = పౌరుల యొక్క, భద్రం = ఉల్లాసానందములను గూర్చి, భరతం = భరతుని, పప్రచ్ఛ = ప్రశ్నించెను.

తా : తండ్రి మరణ వార్త వినిన శ్రీరాముడు దుఃఖించెను. పిమ్మట తిలాంజలాదులను యిచ్చెను. ప్రజల కష్టసుఖములను గూర్చి భరతుని అడిగెను.

తత స్సపాద పతనం భర తేనార్థితో పి సః,
న జగామ పురం రామ స్తాతా దేశమనుస్మరన్ 13

ప : తతః, సపాద పతనం, భరతేన, అర్థితః, అపి, సః,న, జగామ, పురం, రామః, తాత + ఆదేశం, అనుస్మరన్

ప్ర : తతః = అపై, భరతేన = భరతునిచే, సపాద పతనం = పాదములపై పడి, అర్థితోపి (సన్) = ప్రార్థింపబడినవాడైనప్పటికిని, సః = శ్రీరాముడు, తాతాదేశం = తండ్రి ఆజ్ఞను, అనుస్మరన్ = తలచుచున్న వాడై, పురం = అయోధ్యా నగరానికి, నజగామ = (తిరిగి) వెళ్ళలేదు.

తా : భరతుడు, కాళ్ళ వేళ్ళాబడి ప్రార్థించినను, రాముడు తండ్రి ఆజ్ఞను తలచి, అయోధ్యకు వెళ్ళలేదు.

గ - అనంతర మగ్రజా దేశే నాయోధ్యా ముపేత్య భరతో నందిగ్రామే రఘునన్దనవజ్జటావల్కలధారీ సన్ సింహాసన ప్రతిష్ఠాపితాభ్యాం రామపాదుకాభ్యాం రాజ్యకార్యాణి విజ్ఞాపయన్ రామా గమనదివసాన్ గణయన్ను వాస. 14

ప్ర : అనంతరం = అటు పిమ్మట, అగ్రజాదేశేన = అన్న ఆజ్ఞననుసరించి, ఆయోధ్యాం = అయోధ్యను, ఉపేత్య = చేరి, భరతః = భరతుడు, నందిగ్రామే = నంది గ్రామమను ఊరిలో, రఘునందనవత్ = రాముని వలె, జటావల్కల

ధారీసన్ = జడల నార చీరల ధరించినవాడై, సింహ
సింహాసనమున ప్రతిష్ఠింపజేయబడియున్న, రామ
పాదుకలకు, రాజ్య కార్యాణి = రాజ్య వ్యవహారము
చేయుచు, రామ ఆగమన దివసాన్ = రాముని
లెక్కించుచు, ఉవాస = ఉండెను.

తా : రాముని అనతి ప్రకారము భరతుడు అ
జటా వల్కలముల ధరించి (నగర నివాసము చే
గ్రామమున ఉండుచు, సింహాసనము పై పెట్టబడి
రాజ్య విషయముల నివేదించుచు రాముని రాకకై ది

రఘువంశ పయోరాశి శీతా ంశు రథ రా
ఆశ్రమాదాశ్రమం గచ్ఛన్ప్రావిశ ద్దణ్డకావనమ్

ప : రఘువంశ పయోరాశిః, శీతాంశుః,
ఆశ్రమం, గచ్ఛన్, ప్రావిశత్, దండకావనం.

అథ = అటు పిమ్మట, రఘువంశ = రఘు
= పాల సముద్రమున, శీతాంశుః = చంద్రుడగ
ఆశ్రమాత్ = ఒక ఆశ్రమమునుండి, ఆశ్రమం =
గచ్ఛన్ = వెడలుచున్న వాడై, దండకావనం = దం
ప్రవేశించెను.

తా : రఘువంశమనియెడి పాల సమ
శ్రీరాముడు ఒక ఆశ్రమము నుండి మరియొక ఆశ్ర
దండకారణ్యములోకి వచ్చెను.

అరణ్యకాణ్డః

విరాధ మసురం శ్వభ్రేవిఖనన్ దణ్డకాం
శరభఙ్గమునిం రామో నత్వాగస్త్య ముప

ప : విరాధం, అసురం, శ్వభ్రే, విఖనన్
మునిం, రామః, నత్వా, అగస్త్యం, ఉపాగమత్

ప్ర : విరాధం = విరాధుడు అనియెడి,
గుంటలో, విఖనన్ = పూడ్చుచూ, దండకాం =

ప్రవేశించుచు, రామః = దాశరథి, శరభంగమునిం = శరభంగ మహర్షికి, నత్వా = నమస్కరించి, అగస్త్యం = అగస్త్య మహర్షి వద్దకు, ఉపాగమత్ = చేరెను.

తా : శ్రీరాముడు విరాధుని వధించి, దండకాటవిని ప్రవేశించెను. అచట శరభంగుని దర్శించి, అగస్త్యుని వద్దకు చేరెను.

తద్దత్తానీంద్ర చాపాదీన్యాధాయ సహ సీతయా,
పంచవట్యాంచిరం రేమే రామానుజకృతోటజే. 2

ప : తత్, దత్తాని, ఇంద్రచాపాదీని, ఆదాయ, సహసీతయా, పంచవట్యాం, చిరం, రేమే, రామానుజకృత, ఉటజే.

ప్ర : తత్ = ఆ అగస్త్యునిచే, దత్తాని = ఇవ్వబడిన, ఇంద్రచాపాదీని = ఇంద్రధనుస్సు మొదలైన వానిని, ఆదాయ = తీసుకొని, సీతయా సహ = సీతా సమేతుడై, రామః = రాముడు, పంచవట్యాం = పంచవటిలో, అనుజ = లక్ష్మణునిచే, కృత = నిర్మింపబడిన, ఉటజే = పర్ణశాలయందు, చిరం = చాలా కాలము, రేమే = క్రీడించెను.

తా : రాముడు, అగస్త్యుడు ఇచ్చిన ఇంద్రధనుస్సు మొదలైన వానిని తీసుకొని, తమ్ముడు తయారుచేసిన పర్ణకుటీరమున పంచవటి అను ప్రదేశమున చాలా కాలము సుఖముగా ఉండెను.

గ - తత్ర కదాచన హేమంతసమయే రావణానుజా శూర్పణఖా భిధా యాతుధానీ సౌందర్య సలిలశరధిం దాశరథిం నిరీక్ష్య 'భర్తా మమ భవాన్ భవ' త్వితి నిర్బబంధ. 3

ప్ర : తత్ర = అచ్చట, కదాచిత్ = ఒకానొక సమయమున, హేమంత సమయే = హేమంత ఋతువునందు, రావణ + అనుజా = రావణుని చెల్లెలగు, శూర్పణఖా + అభిధానా = శూర్పణఖ అను పేరుగల, యాతుధానీ = రాక్షసి (వచ్చి), సౌందర్య = అందము అను, సలిల = నీటికి, శరధిం = సముద్రము వంటి వాడగు, దాశరథిం = శ్రీరాముని, నిరీక్ష్య = చూచి, భవాన్ = నీవు, మమ = నాకు, భర్తా = భర్తవు, భవతు ఇతి = అయ్యేదవు గాక అని, నిర్బబంధ = బలవంత పెట్టెను.

తా : ఒకానొక హేమంత ఋతువునందు శూర్పణఖ అనెడి రాక్షసి అచటకు వచ్చి రాముని సౌందర్య మోహితురాలై, నీవు నా భర్తవు కమ్ము అని నిర్బంధించెను.

పరిగ్రహీతు మాత్మానం దాశరథ్యో రనిచ్ఛత
సీతా మాహర్తు మిచ్ఛంతీ సాభ్యధావన్ని శా

ప : పరిగ్రహీతుం, ఆత్మానం, దాశర
ఆహర్తుం, ఇచ్ఛన్తీ, సా, అభ్యధావత్, నిశాచరీ.

ప్ర : ఆత్మానం = తన్ను, పరిగ్రహీతుం =
ఇష్టపడని, దాశరథ్యోః = (ఆ) రామలక్ష్మణుల (చూ
సీతాం = సీతను, ఆహర్తుం = ఎత్తుకొని పోవుట
అభ్యధావత్ = (సీత వైపు) పరుగిడెను.

తా : తన్ను స్వీకరించుటకు ఇష్టపడ
శూర్పణఖ సీతను ఎత్తుకొని పోవుటకు సిద్ధపడెను

ప్రజావతీం జిఘాంసంత్యా స్తస్యా సౌమిత్రి
ఛిత్వా ౽కృష్య చ్ఛురికయా కర్ణనాస మ

ప : ప్రజావతీం, జిఘాంసంత్యాః, తస్యాః,
ఆకృష్య, ఛురికయా, కర్ణనాసం, అదుద్రవత్,

ప్ర : ఆత్మవాన్ = ధీరుడగు, సౌమిత్రిః
వదినెను, జిఘాంసంత్యా, వధించగోరుచు
యొక్క, కర్ణ నాసం = చెవి ముక్కులను, ఆ
ఛురికయా = కత్తితో, ఛిత్వా = కోసి, అదుద్రువ

తా : తన వదినెను చంపదలచిన శ
లక్ష్మణుడు కోసెను. దాని వలన శూర్పణఖ పారి

గ - **తదను పరిదేవనరవేణ కుల**
స్సముద్వేజయంతీ పలాయ్య జనస్థానం ప్రతి తత్ర
యాతూని తదధిపతీంశ్చ ఖరదూషణత్రిశిరసో దశ
నిరాకరణాయ నిర్యాపయతిస్మ

ప్ర : తదను = తరువాత (శూర్పణఖ),
రవేణ = ధ్వనితో, కులగిరి = గొప్ప పర్వతముల,
కేసరిణః = నిద్రించుచున్న సింహములకు, స
కలిగించునట్టి, పరిదేవన = రోదన, రవేణ =

ప్రతి = జనస్థానము అని యెడి ప్రదేశమునకు, పలాయ్య = పరువెత్తి, తత్ర = ఆ చోట, నివసన్తి = వసించుచున్న, చతుర్దశ సహస్రాణి = పదునాల్గువేల, యాతూని = రాక్షసులను, తదధి పతీన్ = వారల అధిపతులగు, ఖరదూషణ త్రిశిరసః = ఖరదూషణ త్రిశిరసులనియెడి ముగ్గురగు, దశకంధర బంధూన్ చ = రావణుని బంధువులనున్ను, రఘుధురంధర = రాముని, నిరాకరణాయ = పరిభవించుటకై, నిర్యాపయతిస్మ = బయలుదేరదీసెను.

తా : పిమ్మట ఆ శూర్పణఖ గుహలలో నిద్రించు సింహముల సైతము వ్యాకులము చెందునట్లుగా, ఏడ్చుచు జనస్థానమునకు పరుగెత్తినది. అచ్చట వున్న రావణుని బంధువులగు ఖర దూషణాదులను ప్రోత్సహించి పదునాలుగు వేల రాక్షస మూకతో రామునిపై దండ యాత్రకు పంపినది.

ఆయాంత మసురా నీక మాలోక్యావనిజాపతిః,
ఆదిశ్య లక్ష్మణం సీతారక్షణే సధనుర్యయౌ. 7

ప : ఆయాన్తం, అసుర + అనీకం, ఆలోక్య, అవనిజాపతిః, ఆదిశ్య లక్ష్మణం, సీతారక్షణే, సధనుః, యయౌ.

ప్ర : అవనిజాపతిః = సీతాపతి, ఆయాన్తం = వచ్చుచున్న, అసురానీకం = రాక్షస సైన్యమును, ఆలోక్య = కని, సీతారక్షణే = సీత రక్షణకై, లక్ష్మణం = లక్ష్మణుని, ఆ దిశ్య = నియోగించి, సధనుః = (తాను) ధనుర్ధారియై, యయౌ = పోయెను.

తా : రాముడు వచ్చుచున్న రాక్షస సైన్యమును చూచి, సీతను కాపాడుటకు లక్ష్మణుని నిలిపి, ధనస్సు ధరించి తాను బయలుదేరెను.

రామస్తతో రాక్షసవీర వాహినీం వినాశమాస శరౌఘవృష్టిభిః,
జేతార మాయాంత మవేక్ష్య జానకీ సమాశ్లి షత్సత్వర మాత్మవల్లభమ్ 8

ప : రామః, తతః, రాక్షస వీర వాహినీం, వినాశ యామాస,. శర + ఓఘ + వృష్టిభిః, జేతారం, ఆయాన్తం, అవేక్ష్య, జానకీ, సమాశ్లిషత్, సత్వరం, ఆత్మవల్లభం.

ప్ర : తతః = పిమ్మట, రామః = రాముడు, రాక్షస = రాక్షస, వీర + వీరుల యొక్క, వాహినీం = సేనను, శర ఓఘవృష్టిభిః = బాణ సమూహమని

యెడ వానలచే, వినాశయా మాస = నశింపజేసెను
(శత్రువులను) జయించిన వాడై, ఆయాన్తం = వచ్చు
భర్తను, అవేక్ష్య = కని, సత్వరం = త్వరగా, ఆశ్లిష

తా : రాఘవుడు శత్రువులను సంహరిం
భర్తను కౌగలించుకొనెను.

గ - తదను జనస్థానే విజనస్థానే సతి లంకా
చిరం విలప్య నివేదితో దంతాం వికృతముఖీం శూ
పటపటాకృత్య దంతాన్ సువర్ణ హరిణ వర్ష్మధారీ
భూమికాచ్ఛాదితో రఘుశార్దూల పర్ణశాలాభ్యర్ణ

ప్ర : తదను = పిమ్మట, జనస్థానే = జనస్థాన
ప్రదేశముకాగా, లంకాం ప్రతి = లంక వైపు, ప్ర
రాజసభలో, నిపత్య = పడి, చిరం విలప్య = చాల
ఉదన్తాం = చెప్పబడిన సమాచారము కలదియు,
ముఖముగలదియునగు, శూర్పణఖాం = శూర్పణఖ
విలోక్య = చూచి, దన్తాన్ = పండ్లను, పటపటా
సువర్ణ హరిణ = బంగారు లేడి, వర్ష్మ ధారీ = శ
= మారీచుని, సహాయః = సహాయునిగా (గైకొ
ఆచ్ఛాదితః = సన్యాసి వేషముచే కప్పబడిన వాడై
= రాముడని యెడి పులి యొక్క, పర్ణశాలా =
వద్దకు, ఆజగామ = వచ్చెను.

తా : నిర్జనమైపోయిన జనస్థానమును
సభలో నేలపై పడి కొద్దిసేపు ఏడ్చి జరిగిన విషయ
చెల్లెలి రూపమును చూచిన రావణుడు క్రోధో
మారిన మారీచుని వెంటగొని, సన్యాసి వేషము

ఘూసాన్ ఘసంతం హరిణం సౌవర్ణం
'ఆనీయ దేహి నా' థేతి ప్రేషయత్ప్రాణవ

ప : ఘూసాన్, ఘసన్తం, హరిణం, సౌవ
దేహి, నాథ, ఇతి, ప్రేషయత్, ప్రాణవల్లభం.

ప్ర : మైథిలీ = సీతాదేవి, ఘాసాన్ = లేత గడ్డిని పరకలను, ఘసంతం = కొరుకుచున్న, సౌవర్ణం = బంగారపు, హరిణం = జింకను, ప్రేక్ష్య = కనుగొని, నాథ = ఓ నాథా ! (ఆ లేడిని) ఆనీయ = తెచ్చి, దేహి ఇతి = ఇమ్ము అని, ప్రాణవల్లభం = ప్రాణవల్లభుడైన రాముని, ప్రేషయత్ = పంపెను.

తా : గడ్డిపరకల కొరుకుచున్న బంగారు జింకను చూచి సీత రామునితో - ఆ జింకను నాకు తెచ్చిమ్మని చెప్పి పంపెను.

దూరంగత స్తమసురం క్రియయా విభావ్య
వివ్యాధ శాతవిశిఖేన రఘుప్రవీరః,
చుక్రోశ దాశరథివ త్స మృగో 'హతో ఽ స్మి
హా ! లక్ష్మణానుజ సఖే సఖి మైథి' లీతి. 11

ప : దూరం గతః, రఘుప్రవీరః, క్రియయా, తం, అసురం, విభావ్య, వివ్యాధ, శాత, విశిఖేన, రఘుప్రవీరః, చుక్రోశ, దాశరథివత్, సః, మృగః, హతః + అస్మి, హా లక్ష్మణ + అనుజ, సఖే, సఖి, మైథిలి, ఇతి.

ప్ర : దూరంగతః రఘుప్రవీరః = చాలా దూరము వెళ్ళిన రాముడు, క్రియయా = చేష్టలచేత, తం = ఆ జింకను, అసురం = రాక్షసునిగా, విభావ్య = భావించి, శాత విశిఖేన = చురుకైన బాణముతో, వివ్యాధ = కొట్టెను, సమృగః = ఆ జింకయు, హా అనుజ లక్ష్మణ ! = తమ్ముడా ! ఓ లక్ష్మణా ! హే సఖే ! = ఓ మిత్రుడా !, సఖి మైథిలి ! ఓ చెలి సీతా ! హతోస్మి ఇతి = చచ్చితిని అని, దాశరథివత్ = రాముని వలె, చుక్రోశ = అరచెను.

తా : బంగారు లేడి వెనుక చాలా దూరము వెళ్ళిన రాముడు, దాని నడకను బట్టి రాక్షసమాయను గమనించి చురుకైన బాణముతో పడగొట్టెను. దెబ్బ తినిన ఆ జింక "హా లక్ష్మణా ! హా సీతా ! చచ్చితిని" అని రాముని కంఠధ్వని వంటి ధ్వనితో అరచెను.

గ - తేనా ర్తనాదేన విపన్న పరిత్రాణత్రాతారమపి త మాపన్నం విజ్ఞాయ దేవరం ప్రేషితవతీం దశరథస్నుషాం దశవదనో బాహుభిర్నిజ రథమారోప్యయ తత్పక్షపాతేన యోద్ధుమభియాతస్య జటాయుషః పక్షపాతం విధాయ లంకాం ప్రవిశ్యా శోకవనికాయామేనామతిభయంకర రాక్షసీ పరివృతాం స్థాపయాం బభూవ. 12

ప్ర : తేన ఆర్తనాదేన = ఆ అర్తనాదముతో, విపన్న = ఆ పదలలో చిక్కిన వారిని, పరిత్రాతారం అపి = కాపాడునట్టి; తం = ఆ రాముని; అపన్నం =

ఆపదలో చిక్కిన వానినిగా; విజ్ఞాయ = అనుకొ
లక్ష్మణుని, ప్రేషితవతీం = పంపిన దానినిగా (తె
దశరథుని కోడలగు సీతను, దశవదనః = రా
చేతులతో, నిజరథం ఆరోప్య = తన రథముపై
= ఆమెపై అభిమానముతో, యోద్ధుం = యుద్ధ
వచ్చిన, జటాయుషః = జటాయువు యొక్క, ప
విధాయ = చేసి; లంకాం = లంకను; ప్రవిశ్య = ప్ర
= అశోకవనమున, ఏనాం = ఈ సీతాదేవిని, అతి
రూపము కలిగిన; రాక్షసీ పరివృతాం = రాక్షస స్త్రీ
దానినిగా; స్థాపయాం బభూవ = నిలిపెను.

తా : విపన్నుల ఆపదల తొలగించగల
భావించి, సీత లక్ష్మణుని రామునికై పంపెన
రావణుడు తన చేతులతో రథముపై చేర్చెను.
రక్షణకై రాగా, రావణుడు అతని రెక్కల నరకెన
లంకకు తీసుకొని వెళ్ళి అశోక వనమున,
వుంచెను.

అధ్వన్యాయాంత మనుజ మాలోక్యో
సీతామపశ్యన్నుటజే వ్యలప ద్రాఘవస్త

ప : అధ్వని, ఆయాన్తం, అనుజం, ఆల
అపశ్యన్, ఉటజే, వ్యలపత్, రాఘవః, తతః.

ప్ర : తతః = తరువాత, రాఘవః = రా
ఆయాన్తం = వచ్చుచున్న, అనుజం = తమ్ముని
మానసః = అందోళన చెందినవాడై, ఉటజే =
అపశ్యన్ = కాననివాడై; వ్యలపత్ = విలపించ

తా : ఎదుటవచ్చు తమ్ముని చూచి
కలవాడై పర్ణశాలకు రాగా, అచ్చుట సీత లేక

ని, దేవరం = మరదియగు
లిసికొని); దశరథ స్నుషాం =
వణాసురుడు, బాహుభిః =
క్కించుకొని, తత్ పక్షపాతేన
ము చేయ, అభియాతస్య =
క్షపాతం = రెక్కలు నరకుట,
ప్రవేశించి; అశోక వనికాయాం
భయంకర = చాల భయంకర
్త సమూహముచే చుట్టబడిన

రాముడా పదలో పడినాడని
ు. ఒంటరిగా ఉన్న సీతను
అది చూచిన జటాయువు సీత
ం. పిమ్మట రావణుడు సీతను
యంకర రాక్షస స్త్రీల మధ్య

ద్విగ్న మానసః,
తః **13**
ోక్య, ఉద్విగ్న మానసః, సీతాం,

ాముడు, అధ్వని = మార్గమున,
, ఆలోక్య = విలోకించి, ఉద్విగ్న
ర్ణశాలలో, సీతాం = సీతాదేవిని,
చెను.
రాఘవుడు మిక్కిలి ఆందోళన
ోవుటచే విలపించసాగెను.

సీతాపతిర్ధరణిజా మథ మార్గ మాణ
శ్శీర్ణప్రతీక ముదితాసుర రాజకృత్యమ్,
సంస్కృత్య గృధ్రనృపతిం వికృతం కబంధం
కృత్వా విదోషమమలాంబుమవాప పంపామ్. **14**

ప : సీతాపతిః, ధరణిజాం, అథ, మార్గమాణః, శీర్ణప్రతీకం, ఉదితాసురరాజకృత్యం, సంస్కృత్య, గృధ్రనృపతిం, వికృతం, కబంధం, కృత్వా, విదోషం, అమలాంబుం, అవాప, పంపాం.

ప్ర : అథ = పిమ్మట; సీతాపతి = రాముడు; ధరణిజాం = సీతను; మార్గమాణః = అన్వేషించుచున్న వాడై; శీర్ణ ప్రతీకం = శిథిలా వయవములు గలవాడును; ఉదిత = చెప్పబడుచున్న; అసురరాజ = రాక్షస రాజుయొక్క; కృత్యం = పనిని (సీతా పహరణమును), గృధ్రనృపతిం = గద్దల రేడగు జటాయువునకు, సంస్కృత్య = (పరలోక) సంస్కారము జరిపి; వికృతం కబంధం = వికారమైన ఆకారము గల కబంధుని, విదోషం కృత్వా = వికార రూపరహితునిగా జేసి, అమలాంబుం = స్వచ్ఛమగు నీటితో వున్న, పంపాం = పంపా సరోవరమును; అవాప = చేరెను.

తా : పిమ్మట సీతాన్వేషణకై బయలుదేరిన రాఘవుడు జటాయువును చూచి, అతని వలన రావణుడు సీతాపహరణము చేసినట్లు తెలిసికొనెను. జటాయువు మరణింపగా అతని కగ్ని సంస్కారము జరిపెను. కబంధుని శాపవిముక్తుని గావించి పంపా సరోవరము వద్దకు చేరెను.

కిష్కింధాకాండః

తతః కపిర్వాలిభయా న్నిలీనస్సు గ్రీవ నామా చిర మృశ్యమూకే
కోదండ తూణీరధరౌ కుమారౌ దృష్ట్వా బిభా యాగ్రజ భృత్యమత్వా1

ప : తతః, కపిః, వాలిభయాత్, నిలీనః, సుగ్రీవనామా, చిరం, ఋశ్యమూకే, కోదండతూణీరధరౌ, కుమారౌ, దృష్ట్వా, బిభాయ, అగ్రజ, భృత్య, మత్వా,

ప్ర : తతః = పిమ్మట; చిరం = చాలా కాలమునుండి; ఋశ్యమూకే = ఋష్యమూకము అను పర్వతము పై; వాలిభయాత్ = వాలి భయము వలన; నిలీనంః=దాగిన; సుగ్రీవనామా = సుగ్రీవుడు అను పేరు గల; కపిః = వానరుడు; కోదండ తూణీరధరౌ = ధనస్సు అంబుల పొది ధరించిన; కుమారౌ

= రాజకుమారులగు రామలక్ష్మణులను; దృష్ట్వా =
అగ్రజ = తన అన్నయగు వాలి యొక్క; భృత్య = సే
= యోచనతో, బిభాయ = భయపడెను.

తా : రామలక్ష్మణులు ధనుస్సు అంబుల
ప్రాంతమున సంచరించుచుండగా, అన్నయగ
ఋష్యమూక పర్వతము నందే వున్న సుగ్రీవుడు
అన్న సేవకులేమో అనియును, తనను వధించుట
భయపడెను.

చికీర్షు రేతస్య హితం హనుమాన్ ధృత్వా
గత్వా సమానీయ నరేంద్ర పుత్రౌ మైత్రీం

ప : చికీర్షుః, ఏతస్య, హితం, హను
భూమికాం, ద్రాక్, గత్వా, సమానీయ, నరేంద్ర
ప్లవగాధిపస్య.

ప్ర : ఏతస్య = ఈ సుగ్రీవునకు, హితం
చేయగోరిన; హనుమాన్ = ఆంజనేయుడు; ద్రా
సన్యాసి యొక్క; భూమికాం = వేషమును; ధృత
వద్దకు) పోయి; నరేంద్ర పుత్రౌ = రాజపుత్రులన
వచ్చి; ప్లవగాధిపస్య = కపిరాజగు సుగ్రీవునకు (త
= నెలకొల్పెను.

తా : సుగ్రీవుని హితము కోరిన అంజనీక
వేగముగా రామలక్ష్మణుల కడకు పోయి వారిని త
స్నేహమును ఏర్పరిచెను.

గ - తతః పర మన్యోన్య వినివేదిత భూ
పరస్పర వైరి వధాయ విరచిత సంగరౌ బభూవ

ప్ర : తతఃపరం = అటు పిమ్మట; అనో
= తెలిపి కొనబడిన; భూతపూర్వ = జరిగిన; నిజక
కపి నర వరౌ = కోతుల రాజగు సుగ్రీవుడు;
పరస్పర వైరి వధాయ = తమ తమ శత్రువులన
= ప్రతిజ్ఞలు చేసుకొన్నవారు; బభూవతుః =

తా : రామ సుగ్రీవులు తమ తమ వృత్తాంతములను పరస్పరము చెప్పుకొని శత్రు వధకై ఒట్టుపెట్టుకొనిరి.

సుగ్రీవ విస్రంభకృతే సదుందుభే శ్శరీర ముత్సార్య పదాంగుళీనఖాత్
సప్తాపి సాలా న్గిరి నాగలోకా బిభేద బాణేన బిడౌజసా సమః   4

ప : సుగ్రీవ, విస్రంభకృతే, సః, దుందుభేః, శరీరం, ఉత్సార్య, పద, అంగుళీ, నఖాత్, సప్తసాలా నపి; గిరి నాగలోకా, బిభేద; బాణేన, బిడౌజసా, సమః.

ప్ర : బిడౌజసా = ఇంద్రునితో; సమః = సముడైన; సః = ఆ శ్రీరాముడు; సుగ్రీవ విస్రంభకృతే - సుగ్రీవ = సుగ్రీవుని యొక్క; విస్రంభకృతే = నమ్మకమునకై; పద = కాలియొక్క, అంగుళీ = వ్రేలి యొక్క; నఖాత్ = గోటితో, దుందుభేః = దుందుభి అనియెడి రాక్షసుని; శరీరం = దేహమును, ఉత్సార్య = త్రోసివేసి; బాణేన = ఒకే బాణముతో, సప్తసాలానపి = ఏడు సాల వృక్షములను, గిరి నాగలోకా = కొండను; పాతాళమును (కూడ); బిభేద = చేధించెను.

తా : దేవేంద్ర సదృశుడైన రాఘవుడు సుగ్రీవునకు తన బలముపై నమ్మకం కలుగుటకై కాలి గోటితో దుందుభి శరీరమును ఎగరవేసెను. ఒకే బాణముతో ఏడు మద్దిచెట్లను మరియు కొండను, పాతాళమును కూడా భేదించెను.

తతః ప్రతీతః కపిపార్థివోసౌ వృభుక్షి ఫుత్రేణ సమం న్యయుధ్యత్
భ్రాత్రో స్తయోర్భేద మనాప్నువానో బభూవ తూష్ణీం భరతా గ్రజన్మా 5

ప : తతః, ప్రతీతః, కపిపార్థివః, అసౌ,. బుభుక్షిపుత్రేణ, సమం, న్యయుధ్యత్, భ్రాత్రోః, తయోః, భేదం, అనాప్నువానః, బభూవ, తూష్ణీం, భరతాగ్రజన్మా.

ప్ర : తతః = పిమ్మట; ప్రతీతః = నమ్మకము కలిగినవాడై; అసౌ = ఈ కపిపార్థివః = కపులకు రాజగు సుగ్రీవుడు; బుభుక్షిపుత్రేణ సమం = ఇంద్రపుత్రుడగు వాలితో; న్యయుధ్యత్ = యుద్ధము చేసెను; భరతాగ్రజన్మా = భరతుడి అన్నయగు శ్రీరాముడు; తయోర్భ్రాత్రోః = ఆ అన్నదమ్ముల ఇద్దరిలోని; భేదం = భేదమును; అనాప్నువానః = గమనించలేనివాడై, తూష్ణీం బభూవ = ఊరకుండెను.

తా : (రామునిపై) విశ్వాసము కలిగిన సు
చేసెను. అట్లు తలపడిన సోదరులలో వాలి సుగ్రీవుల
రాముడు (వాలిని చంపలేక) ఊరకుండెను.

గ - అథ రఘుకులతిలకో వాలి బల
మపత్రపావశా దవనతగ్రీవం సుగ్రీవం సుమమా
వధాయ వాలినో విధత్స్వ యోధన మితి పున ర

ప్ర : అథ = అటు పిమ్మట; రఘుకుల తి
బలా అసహిష్ణుతయా = వాలి బలమును సహింప
అపత్రపావశాత్ = లజ్జ వలన, అవనత గ్రీవం =
సుగ్రీవం = సుగ్రీవుని, సుమమాలాలంకృత గ్రీవం
మెడ గల వానినిగా; విధాయ = చేసి; వాలినః = వ
ఆయోధనం = యుద్ధమును, విధత్స్వ ఇతి = చే
వ్యయూయుజత్ = నియోగించెను.

తా : వాలి పరాక్రమము ముందు
తలవంచుకొనిన సుగ్రీవుని రాముడు చూచెను. ఇ
రాముడు సుగ్రీవుని మెడలో పూలహారమును వేసి
పంపెను.

తథా కుర్వతి సుగ్రీవే తరుస్కంధ తిరో
జఘాన రామో బాణేన వాలినం జయ

ప : తథా, కుర్వతి, సుగ్రీవే, తరుస్కంధ
బాణేన, వాలినం, జయశాలినమ్.

ప్ర : సుగ్రీవే = సుగ్రీవుడు; తథా = రా
సతి = చేయుచుండగా; రామః = రాముడు;
బోదె భాగమున దాగినవాడై; జయశాలినం =
వాలినం = వాలిని; బాణేన = బాణముతో; జ

తా : రాముడు చెప్పినట్లుగా సుగ్రీవుడ
అప్పుడు రాముడు చెట్టు చాటు నుండి బాణ
వాలిని చంపెను.

తారా వలీముఖ గణస్తా రేయ స్తరణస్త్ర స్సుతః
భర్తృ నేతృ పితృ భ్రాతృదుఃఖేన వ్యలప చ్చిరమ్ 8

ప : తారా, వలీముఖగణః, తారేయః, తరణే స్సుతః, భర్తృ నేతృ, పితృ, భ్రాతృ, దుఃఖేన, వ్యలపత్, చిరం.

ప్ర : తారా = వాలి భార్యయైన తారయును, వలీముఖ గణః = కోతుల సమూహమును, తారేయః = అంగదుడును; తరణేస్సుతః = సూర్యపుత్రుడగు సుగ్రీవుడును, భర్తృ, నేతృ, పితృ, భ్రాతృదుఃఖేన - భర్తృ = భర్త యొక్కయు, నేతృ = ప్రభువు యొక్కయు; పితృ = తండ్రి యొక్కయు; భ్రాతృ = సోదరుని యొక్కయు; దుఃఖేన = మరణ దుఃఖముతో; చిరం = చాలాసేపు; వ్యలపత్ = విలపించెను.

తా : వాలి మరణమునకు తార, అంగదుడు, సుగ్రీవుడు మరియు వానర సమూహము చాలా సేపు దుఃఖించిరి.

గ - తదను నిర్వర్తిత సంగరో రఘు ధురంధరః పురందరతనయ స్యౌర్ధ్వ దైహికం కృతవంతం కపి పార్థివం తమభి షిచ్య రాజ్యే మాల్యవతి గిరావతి వాహయాం, చకార వర్షా దివసాన్, తతో రాజ్య సౌఖ్యానుభవ ప్రమత్తం మర్కట పతిం సౌమిత్రి ర్భీ షయిత్వా రామనికటం నినాయ 9

ప్ర : తదను = అటు పిమ్మట, నిర్వర్తిత సంగరః = చేసిన ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చిన వాడైన; రఘుధురంధరః = రాఘవుడు; పురందర తనయస్య = వాలి యొక్క, ఔర్ధ్వ దైహికం = అగ్ని సంస్కారాదులు, కృతవంతం = చేసిన; కపిపార్థివం = ఆ సుగ్రీవుని, రాజ్యే = వానర రాజ్యమునందు; అభిషిచ్య = అభిషిక్తుని చేసి; మాల్యవతిగిరౌ= మాల్య వంతము అను పర్వతమునందు; వర్షాదివసాన్ = వర్షాకాలపు రోజులను, అతి వాహయాంచకార = వెళ్ళబుచ్చెను.

తతః = పిమ్మట; రాజ్య సౌఖ్య అనుభవ ప్రమత్తం = రాజ సుఖముల ననుభవించుటచే ప్రమత్తుడైయున్న, మర్కట పతిం = సుగ్రీవుని, సౌమిత్రిః = లక్ష్మణుడు; భీషయిత్వా = భయపెట్టి; రామ నికటం = రాముని వద్దకు; నినాయ = తీసుకొని వెళ్లెను.

తా : చేసిన ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చిన రాముడు సుగ్రీవుని కపి రాజ్యమున పట్టాభిషేకం చేసెను. పిమ్మట రాముడు వర్షాకాలమును మాల్యవంత పర్వతమున గడిపెను. రాజ్య సౌఖ్యములలో తన్ను తాను మరచిన సుగ్రీవుని భయపెట్టి లక్ష్మణుడు రాముని వద్దకు తీసుకొని వచ్చెను.

సీతాం విచేతుం ప్లవగాన్సర్వా నాహూం
విధాయ మాస మవధిం ప్రాహైషీత్స కల

ప : సీతాం, విచేతుం, ప్లవగాన్, సర్వాన్, ఆ
మాసం, అవధిం, ప్రాహైషీత్, సకలా, దిశః.

ప్ర : భానవః = సూర్యసుతుడైన సుగ్రీ
వానరులనందరినీ; ఆహూయ = పిలిపించి; సీ
వెదకుటకు; మాసం = ఒక నెల; అవధిం = గ
సకలాదిశః = అన్ని దిక్కుల వైపు; ప్రాహైషీత్ =

తా : కపిరాజగు సుగ్రీవుడు కపి సమూ
సీతను వెదకుటకై ఒక నెల గడువుగా పెట్టి నలు

హనుమజ్జాంబవ దంగద నీల ప్రముఖా ం
ద్వాదశ యోజన పరిమిత మిరిణం ప్రాప్య

ప : హనుమత్, జాంబవదంగదనీల ప్ర
అభియాతాః, ద్వాదశ, యోజన పరిమితం, ఇరిణం,
విపినం.

ప్ర : హనుమ, జ్జాంబవదంగదనీల ప్ర
జాంబవంతుడు, అంగదుడు, నీలుడు మొదలై
యముని దిక్కు అగు దక్షిణమునకు; అభియాతా
పరిమితం = పన్నెండు యోజనముల వైశాల్యంగ
= చేరి; శ్రాంతాః = అలసట పొందిన వారై; విపి
వెళ్ళిరి.

తా : హనుమంతుడూ, జాంబవంతుడు వె
దక్షిణ దిక్కుకు బయలుదేరిరి. పన్నెండు యోజన
వలన వారందరూ అలసి సొలసి అడవిలోకి చేరి

తతస్స్వయం ప్రభాగుహాం ప్రవిశ్య హేమ
మధూపహార విస్మృత స్వకార్య రీతయో
గతే పథా కదాచన ప్లవంగ మేన కేనచి
ప్రబోధితా విలేపు రుచ్చకై రమీ ప్లవంగమ

రు భానవః
ా దిశ : 10
అహూయ, భానవః, విధాయ,

వుడు, సర్వాన్ ప్లవగాన్ =
తాం = సీతను; విచేతుం =
గడువుగా; విధాయ = చేసి;
పంపెను.
ూహములన్నింటిని పిలిపించి
దిక్కులకు వారిని పంపెను.
యామ్యాం దిశ మభియాతాః
శ్రాంతాఃప్రయయుర్విపినమ్
11
ప్రముఖాః, యామ్యాందిశం,
ప్రాప్య, శ్రాంతాః, ప్రయయుః,

ముఖాః = హనుమంతుడు,
న వారు; యామ్యాందిశ్ఞ =
ః; = వెళ్ళిరి, ద్వాదశ యోజన
ల; ఇరిణం = ఎడారిని; ప్రాప్య
ం = అడవికి; ప్రయయః =

ముదలగు వారు సీతాన్వేషణకై
ములు గల ఎడారిని దాటుట
రి.
పాదపాం
భవన్
త్
ా : 12

ప : తతః, స్వయం ప్రభాగుహాం, ప్రవిశ్య, హేమ పాదపాం, మధు ఉపహార, విస్మృత, స్వ, కార్య, రీతయః, అభవన్, గతే అవధౌ, కదాచన, ప్లవంగమేన, కేనచిత్, ప్రబోధితాః, విలేపుః, ఉచ్చైః, అమీ, ప్లవంగమాః.

ప్ర : తతః = తరువాత; హేమపాదపాం = బంగారు వృక్షములు గల; స్వయం ప్రభాగుహాం = స్వయం ప్రభ యొక్క గుహను; ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి; మధు = తేనె యొక్క; ఉపహార = కానుకచే; విస్మృత = మరచిన; స్వ = తమ; కార్య = పనుల; రీతయః = తీరు కలవారు; అభవన్ = అయిరి; అవధౌ = గడువు; గతే సతి = అయిపోగా; కదాచన = ఒకప్పుడు; కేనచిత్ = ఒకానొక; ప్లవంగమేన = వానరునిచే; ప్రబోధితాః = హెచ్చరింపబడిన వారై; అమీ ప్లవంగ మా := ఈ వానరులు; ఉచ్చైః = గట్టిగా; విలేపుః = విలపించిరి (ఏడ్చిరి).

తా : వానరులు అచ్చట స్వయం ప్రభ గుహను చేరి, మధువును క్రోలి తమ్ము తాము మరిచిపోయిరి అట్టి పరిస్థితిలో వారికి ఇవ్వబడిన గడువు నెల దాటిపోయెను. ఆ విషయమును, ఒక వానరము తెలుపగా వానరములన్నియూ బిగ్గరగా ఏడ్వసాగినవి.

గ - అథ గుహాధినాథా స్వయం ప్రభాచేమాన్ రామ దూతా న్విజ్ఞా య ఫలైర్మధుభిశ్చ సమారాధ్య, నిమీలిత నయనాన్ క్షణ ఏవ గుహా బహిర్వింధ్యగిరిం ప్రావేశయేత్ **13**

ప్ర : అథ = తరువాత; గుహాధినాథా = ఆ గుహకు అధిపతియైన; స్వయం ప్రభాచ = స్వయం ప్రభయును; ఇమాన్ = వీరిని; రామదూతాన్ = రాముని దూతలుగా; విజ్ఞాయ = తెలుసుకొని; ఫలైః = పండ్లతోను; మధుభిశ్చ = తేనెలతోను; సమారాధ్య = చక్కగా పూజించి; నిమీలితనయనాన్ = మూసిన కండ్లు గలవారినిగా, క్షణ ఏవ = ఒక క్షణములోనే, గుహాబహిః = గుహ బయట, వింధ్యగిరిం = వింధ్య పర్వత ప్రదేశమున; ప్రావేశయత్ = ప్రవేశపెట్టెను.

తా : ఆ గుహ యజమానియైన స్వయం ప్రభాదేవి ఈ వానరములను రామదూతలుగా తెలిసికొని, సత్కరించి కన్నులు మూసుకొనమని చెప్పెను. వారందరూ కన్నులు మూయగనే ఒకే క్షణమున వింధ్య పర్వతమునకు చేర్చెను.

జానక్యలాభా త్సమయాతిపాతాత్ ప్రాయో
సంపాతినామా సహజో జటాయో ర్లంకా

ప : జానకీ అలాభాత్, సమయాతిపాతాత్,
కీశాన్, సంపాతనామా, సహజః, జటాయోః, లంక

ప్ర : జానకీ = సీత; అలాభాత్ = దొరకక
పాతాత్ = గడువు తీరిపోవుట వలనను, ప్రాయో
చేయుచున్న; కీశాన్ = కోతులను; సంపాతి నామా
జటాయోః + సహజః = జటాయువు యొక్క
జానకిని; లంకాపురస్థాం = లంకలో ఉన్న దానిని

తా : గడువు తీరిపోయినను సీత కనబడనం
వానరులకు, జటాయు సోదరుడగు సంపాతి అను
తెలిపెను.

హృష్టా స్సర్వే దశముఖపురీం యాతుకా
దృష్ట్వా పారం జలధి మభవన్ దక్షిణం భ
తుష్టా వా థశ్వసనతనయం జాంబవా
తుష్టోసావ ప్య భవదుదధే ర్లంఘనే బద్ధ

ప : హృష్టాః, సర్వే, దశముఖపురీం, యా
అపారం, జలధిం, అభవన్, దక్షిణం, భగ్నవేగాః,
జాంబవాన్, పూర్వవేదీ, తుష్టః, అసావపి, అభ
సంధః.

ప్ర : హృష్టాః = సంతోషించినవారై, సర్వే
దశముఖపురీం = లంకకు; యాతుకామాః =
దరిలేని; దక్షిణం జలధిం = దక్షిణ సముద్రమును
= తగ్గిపోయిన వేగము గలవారు; అభవన్ =
పూర్వవేదీ = పూర్వజ్ఞానము కల; జాంబవాన్ = జా
= వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుని; తుష్టావ
సంతోషించిన, అసౌ + అపి = ఈ హనుమంతుడు
లంఘనే = దాటుటకు; బద్ధసంధః = ప్రతిజ్ఞ పూని

తా : సంపాతి మాటలతో వానరుల
పొదలచిరి. కానీ అంతులేని దక్షిణ సముద్రమును
చల్లబడెను. పూర్వ వృత్తాంతము తెలిసిన జా
ప్రశంసింపగా హనుమంతుడు సముద్రమును

ూపవిష్టాన్ ప్రజగాద కీశాన్
పురస్థాంరఘు వీర పత్నీమ్ 14

, ప్రాయోపవిష్టాన్, ప్రజగాద,
ాపురస్థాం, రఘువీర పత్నీం.
ోవుట వలనను; సమయాతి
పవిష్టాన్ = ప్రాయోపవేశము
= సంపాతి అను పేరు గల;
ోదరుడు; రఘువీరపత్నీం =
ిగా; ప్రజగాద = తెలిపెను.
దున ప్రాయోపవేశ దీక్షపూనిన
వాడు సీత లంకలో వున్నట్లుగా

ామాః కపీంద్రాః
గ్నవేగాః
న్పూర్వవేదీ
ధ్వసంధః 15

తుకామాః, కపీంద్రాః, దృష్ట్వా,
తుష్టావ, అథ, శ్వసనతనయం,
వత్, ఉదధేః, లంఘనే, బద్ధ

్యకపీంద్రాః = కపులందరును;
వెళ్ళగోరినవారై; అపారం =
ు, దృష్ట్వా = చూచి; భగ్నవేగాః
అయిరి; అథ = తరువాత;
ాంబవంతుడు; శ్వసనతనయం
= స్తుతించెను; తుష్టః =
ుని, ఉదధేః = సముద్రము;
ినవాడు; అభవత్ = ఆయెను.
ందరూ సంతోషించి లంకకు
ు చూడగానే వారి ఉత్సాహము
ాంబవంతుడు హనుమంతుని
దాటుటకు సిద్ధపడెను.

సున్దరకాణ్డః

తతో మహేంద్రశిఖరాదుత్ప్లుత్య హనుమాన్బలీ,
సురసాసింహి కే భిత్వా లఙ్కా బహిరవాతరత్. 1

ప : తతః, మహేంద్ర శిఖరాత్, ఉత్ప్లుత్య, హనుమాన్, బలీ, సురసాసింహికే, భిత్వా, లంకాబహిః, అవాతరత్.

ప్ర : తతః = పిమ్మట; బలీ = బలవంతుడైన; హనుమాన్ = హనుమంతుడు; మహేంద్ర శిఖరాత్ = మహేంద్ర పర్వత శిఖరమునుండి; ఉత్ప్లుత్య = పైకెగిరి; సురసాసింహికే = సురస, సింహిక అను రాక్షస స్త్రీలను, భిత్వా = భేదించి, లంకాబహిః = లంకా నగరపు బయట; అవాతరత్ = దిగెను.

తా : బలశాలియైన హనుమంతుడు మహేంద్ర పర్వత శిఖరము నుండి పై కెగిరెను. అడ్డు వచ్చిన సురసాసింహికలను వధించి లంక బయట దిగెను.

సాయం ప్రవిశ్య లంకాయాం సర్వత్ర విచికాయ సః,
కుత్రాప్యదృష్ట్వా వైదేహీం రావణాంతఃపురం యయౌ. 2

ప : సాయం, ప్రవిశ్య, లంకాయాం, సర్వత్ర, విచికాయ, సః, కుత్ర+అపి, అదృష్ట్వా, వైదేహీం, రావణాంతఃపురం, యయౌ.

ప్ర : సః = అతడు; సాయం = సాయంకాలమున; లంకాయాం = లంకలో; ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి; సర్వత్ర = ఎల్లెడలా; విచికాయ = పరిశోధించెను; కుత్రాపి = ఎచ్చటనూ, వైదేహీం = జానకిని; అదృష్ట్వా = కానక; రావణాంతఃపురం = రావణుని అంతఃపురమునకు, యయౌ = వెళ్ళెను.

తా : సాయం సమయమున హనుమంతుడు లంకలో ప్రవేశించెను. వెదికి వెదికి కడపటికి సీతను చూచుటకై రావణాంతఃపురమునకు వెళ్ళెను.

గ - **తత్రరత్న పర్యఙ్కే రావణేన సహ శయానాం రతి మివ త్రిభువనసుందరీం మందోదరీం నిరీక్ష్య సమీక్షితా క్షితిసుతేతి ముదితః పవనతనయః, కాకుత్ స్థ ధర్మపత్నీ నైవం భవేదితి నిశ్చిత్య, పురస్తాత్పానశాలా మన్విష్య, అశోకవనికాయాం పిశాచీభిరివ భయంకరాభిః రాత్రించరీభి ర్నిర్భర్త్స్యమానాం కనక సాలభంజి కామివావనిదుహితరమవేక్ష్య, తన్ని వాసభూతస్య శింశుపాతరోరుపరి పత్ర సఞ్ఛాయే నిలీయ శృణ్వం స్తదాలాపా నవతస్థే.** 3

ప్ర : తత్ర = అచ్చట; రత్నపర్యంకే =
మంచంపై; రావణేన సహ = రావణునితో కూడా, శ
రతిమివ = రతీదేవి వలె; త్రిభువన సుందరీం = త్రి
అయినది అగు; మందోదరీం = మందోదరిని, ని
సీత; సమీక్షి తేతి = చూడబడినది అని; ముది
పవనతనయః = హనుమంతుడు; కాకుత్ స్థధర్మ
ఏవం న భవేదితి = ఈ విధంగా ఉండదు అని;
పురస్తాత్ = ముందుగా నున్న; పానశాలాం =
పరిశోధించి, అశోకవనికాయాం = అశోకవ
పిశాచములవలె; భయంకరాభిః భయమును క
నిశాచర స్త్రీలచేత; నిర్భర్త్స్యమానాం = బెదిరిం
భంజికామివ = బంగారు బొమ్మవలే శోభించు
సీతను; అవేక్ష్య = చూచి; తన్నివాసభూతస్య = అ
= అశోకవృక్షపు; ఉపరి = పై భాగమునందలి;
సమూహమున; నిలీయ = దాగి, తదాలాపాన్ =
వినుచూ, అవతస్థే = ఉండెను.

తా : అచ్చట చాలా అందమైన మండోదరి
నిద్రించుచుండగా చూచి, హనుమంతుడు
అనుకొనెను. కానీ పిమ్మట రాముని భార్యయగు
అని ఈమె సీత కాదని అనుకొనెను. అట నుండి
కూడా సీతను కానక అశోకవనములోకి పోగా బ
చెట్టు క్రింద భయంకరమైన రాక్షస స్త్రీలచే బెదిరి
ఆ చెట్టుపై ఎక్కి ఆకులమధ్యలో దాగి వారి సం

తతో 2 తీత త్రియామాయాం త్రియావ
ప్రబుద్ధ్యాగత్య వైదేహీం 'భవ భార్యే' త్య

ప : తతః, అతీత, త్రియామాయాం,
ప్రబుధ్య, ఆగత్య, వైదేహీం, భవ, భార్యా, ఇతి,

ప్ర : తతః = పిమ్మట; అతీత = గ
యామాయాం = జాములు గల; త్రియామాయ

= రావణుడు; ప్రబుధ్య = మేల్కొని; అగత్య = వచ్చి, వైదేహీం = సీతను; భార్యాభవేత్ + ఇతి = భార్యఅగుము అని; అయాచత = యాచించెను.

తా : మూడుజాముల రాత్రి గడువగా, రావణుడు మేల్కొని అచ్చటకు చనుదెంచి నీవు నా భార్యవు. కమ్ము అని సీతను యాచించెను.

తృణాయ మన్యమానా సా రావణం రాక్షసేశ్వరమ్.
నినింద వివిధై ర్వా క్యైః పరుషైః కర్ణదారిభిః 5

ప : తృణాయ, మన్యమానా, సా, రావణం, రాక్షసేశ్వరం, నినింద, వివిధైః, వాక్యైః, పరుషైః, కర్ణదారిభిః।

ప్ర : సా = ఆమె; రాక్షసేశ్వరం = రాక్షసాధిపతియైన; రావణం = రావణున్ని; తృణాయ = గడ్డిపోచగా; మన్యమానా = భావించినదై; కర్ణదారిభిః = చెవులు పగులునట్టి; పరుషైః = పరుషములైన; వివిధైః = అనేక విధములైన, వాక్యైః = వాక్యములతో, నినింద = దూషించెను.

తా : సీత రావణుని గడ్డిపోచవలె భావించినదై చాలా తీవ్రపద జాలముతో నిందించెను.

అథనక్తంచరపతౌ సీతయా ధిక్కృ తే గ తే,
రాక్షస్యఃక్రోధసంరబ్ధా జానకీం సమతర్జయన్. 6

ప : అథ, నక్తంచరపతౌ, సీతయా, ధిక్కృతే, గతే, రాక్షస్యః, క్రోధసంరబ్ధాః, జానకీం, సమతర్జయన్.

ప్ర : అథ = అటుపై; నక్తంచరపతౌ = రాక్షసరాజు; సీతయా = సీతచేత; ధిక్కృతే = ధిక్కరించబడినవాడై; గతే = వెళ్ళగా; క్రోధసంరబ్ధా = కోపముతో నిండిన; రాక్షస్యః = రాక్షస స్త్రీలు; జానకీం = జానకిని; సమతర్జయన్ = బెదిరించిరి.

తా : తిరస్కృతుడై రావణుడు వెడలిపోగా, తమ రాజుకు జరిగిన పరాభవమునకు క్రోధావిష్టులైన రాక్షసస్త్రీలు సీతను బెదిరించిరి.

అశక్ను వంతీ తాం బాధాం సోఢుముద్బంధనా ద సూన్,
మోక్తుం పాదపశాఖాయాం వేణీ మాసంజయంత్యభూత్. 7

ప : అశక్నువంతీ, తాం, బాధాం, సోఢుం, ఉద్బంధనాత్, అసూన్, మోక్తుం, పాదపశాఖాయాం, వేణీం, అసంజయతీ, అభూత్.

ప్ర : తాం = ఆ; బాధాం = బాధను; సో
అశక్నువంతీ = శక్తి లేని (సీత); ఉద్బంధనాత్ =
ప్రాణములను; మోక్తుం = వదులుటకై; పాదపశాఖాయ
వేణీం = జడను; అసంజయతీ = కట్టుచుండ (హను
అభూత్ = అయెను.

తా : రాక్షస బాధలను తట్టుకొనలేని సీత, ఉరి
వదులుటకై, తన జుట్టును చెట్టు కొమ్మకు కట్టెను.

తతో ఽవతీర్య హనుమా నభివాద్య మహీ
దేవి! మాం విద్ధి రామస్య దూత మిత్యబ్రవీ

ప : తతః, అవతీర్య, హనుమాన్, అభివాద్య,
విద్ధి, రామస్య, దూతం, ఇతి, అబ్రవీత్, వచః.

ప్ర : తతః = అటు పిమ్మట; హనుమాన్ =
= క్రిందికి దిగి; మహీసుతాం = సీతకు; అభివాద్య =
= ఓ దేవీ !; మాం = నన్ను; రామస్య = రాముని;
తెలుసుకొనుము; ఇతి = అని; వచః = పలుకుల

తా : హనుమంతుడు చెట్టు నుండి దిగి న
దూతను అని పలికెను.

గణయంత్యా అథాత్మానం రావణం కామర
విశ్వాసాయ దదౌ ధీమా న్రామనామాంగు

ప : గణయంత్యాః, అథ, ఆత్మానం,
విశ్వాసాయ, దదౌ, ధీమాన్, రామనామాంగుళీయ

ప్ర : అథ = ఆపై; ఆత్మానం = తన్ను; కామ
రూపము ధరించగల; రావణం = రావణునిగా; గణ
సీతకు; విశ్వాసాయ = నమ్మకము కలిగించుటకు;
(హనుమంతుడు); రామనామాంగుళీయకం =
ఉంగరమును; దదౌ = ఇచ్చెను.

తా : ఇష్టము వచ్చిన రూపము ధరించగల
రూపమున వచ్చెనని సందేహించు సీతకు, హనుమం
ఉంగరమిచ్చి సందేహము తీర్చెను.

కథయామాస హనుమా న్కాకా సురక థామపి,
విస్రబ్ధా చాథ ముదితా జానకీ కపిమబ్రవీత్. 10

ప : కథయామాస, హనుమాన్, కాకాసుర కథామపి, విస్రబ్ధా, చ, అథ, ముదితా, జానకీ, కపిం, అబ్రవీత్.

ప్ర : హనుమాన్ = ఆంజనేయుడు; కాకాసురకథాం + అపి = కాకాసురుని కథను కూడా; కథయామాస = చెప్పెను; అథ = అపై; విస్రబ్ధా = నమ్మకము కలిగినట్టిదియును, ముదితాచ = సంతోషించినదై; జానకీ = జానకి; కపిం = హనుమంతునితో; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

తా : కాకాసురకథనుకూడా హనుమంతుడు తెలుపగా అతనిని విశ్వసించి సీత ఇట్లు చెప్పెను.

మాసేభవా న్రఘుపతిం సహ లక్ష్మణేన
నానేష్యతే యది భవామి పరాసు రేవమ్,
సందిశ్య వల్కదశయా పిహితం మహార్ఘం
చూడామణిం కపివరస్య కరే దదౌ సా. 11

ప : మాసే, భవాన్, రఘుపతిం, సహ, లక్ష్మణేన, నానేష్యతే, యది, భవామి, పరాసుః, ఏవం, సందిశ్య, వల్కదశయా, పిహితం, మహార్ఘం, చూడామణిం, కపివరస్య, కరే, దదౌ, సా.

ప్ర : మాసే = ఒక నెలలోగా; భవాన్ = నీవు; రఘుపతిం = రాముని; లక్ష్మణేన సహ = లక్ష్మణునితో కూడ; న+ఆనేష్యతేయది = తీసుకొని రాక పోయినచో; పరాసుః = (నేను) చనిపోయిన దానిని, భవామి = అగుదును; ఏవం = ఈ విధంగా; సందిశ్య = సందేశము చెప్పి; వల్కదశయా = నారచీరల యొక్క కొంగులో; పిహితం = దాచిపెట్టబడిన; మహార్ఘం = చాలా విలువ గల చూడామణిం = చూడామణిని, సా = అమె; కపివరస్య = హనుమంతుని; కరే = చేతిలో; దదౌ = పెట్టెను.

తా : సీత హనుమంతునితో రామలక్ష్మణులను ఒక నెలలోపుగా ఇచ్చుటకు తీసుకొని రాకపోయినచో నేను మరణించెదను (అని రామునికి సందేశము పంపి) తన చీర కొంగులో దాచిన చూడామణిని ఇచ్చెను.

గ - అథ గమనాయ తదనుమతి మవాప్య ని
ర్బుబోధ యిషు రశోకవనికా మభాంక్షీత్.

విదితోదంతస్య పటపటాయితదంతస్యదశ
నశీతిసహస్రాణి కిఙ్కరాన్నామ రాక్షసాన్ ప్రహస్తసు
సేనాపతీన్రావణా త్మజ మక్షం చ దద్భి ర్నఖై ర్వా లేన
రాయుధైశ్చ క్షణేన విహత్య సంవర్త సమయసమవ

ప్ర : అథ = తరువాత; గమనాయ = వెళ్ళు
జానకి యొక్క అనుజ్ఞను; అవాప్య = పొంది; ని
రాకను; అసురావని జానేః = రాక్షస ప్రభువునకు; బ
గోరినవాడై; అశోక వనికాం = అశోకవనమును; అ

విదితోదంతస్య - విదిత = తెలిసికొనబడి
కలవాడును; పటపటాయితదంతస్య = పటపట
దశకంధరస్య = రాక్షస ప్రభువు యొక్క; అదేశేన
వచ్చినవారును; అశీతిసహస్రాణి = ఎనభై వేల; కిం
రాక్షసాన్ = రాక్షసులను; ప్రహస్తసుతం = ప్రహస్తుని
పంచసేనాపతీన్ = ఐదుగురు సేనానాయకులను
కుమారుడైన; అక్షంచ = అక్షునీ; దద్భిః = ద
గోళ్ళతోనూ; వాలేన = తోకచేతనూ; పాదపైః = వ
పాషాణముల చేత; తదానీతైః = వారిచే తీసుకొ
అయుధముల చేతనూ; క్షణేన = క్షణములోనే
సమయసమవర్తీవ = ప్రళయకాలపు యముని

తా : హనుమంతుడు మరలుటకై సీ
రావణునకు తనరాక తెలుపదలచి, అశోకవన
సంగతి తెలిసిన రావణుడు కోపముతో జంబు
మంది రాక్షసులను, అక్షయ కుమారులను,
పంపగా, హనుమంతుడు క్షణకాలములో వా
కాలునివలె కన్పడుచుండెను.

జాగమన మసురావనిజానే

కంధరస్యాదేశేన సమాగతా
తం జంబుమాలినం పంచ
పాదపైర్గండోపలై స్తదానీతై
ర్తీ వావతస్థే. 12

ృటకొరకు; తదనుమతిం =
ిజాగమనం = తనయొక్క
ుబోధయిషుః తెలియజేయ
భాంక్షీత్ = విరిచివేసెను.
న; ఉదస్తస్య = వృత్తాంతం
ూడించిన దంతములు గల;
= అజ్ఞచే; సమాగతాన్ =
ంకరాన్నామ = కింకరులను;
కుమారుడైన; జంబుమాలిని
; రావణాత్మజం = రావణుని
ంతములచేతనూ; నఖైః =
ృక్షముల చేత; గండోపలైః =
ొని రాబడిన; అయుధైశ్చ =
; నిహత్య = చంపి; సంవర్త
వలె; అవతస్థే = ఉండెను.
తచే ఉత్తర్వులు పొందెను.
ును నాశనము చేసెను. ఈ
మాలిని మరియు ఎనభైవేల
హనుమంతుని వధించమని
ారిని వధించి ప్రళయ కాల

అథేంద్రజేత్రా ద్రుహిణాస్త్రబద్ధో విమోచితో ఽభూచ్ఛణరజ్జుబంధైః,
తథాపి కార్యాయ నిబద్ధవత్కపి స్సభా మగా దాశర నాయకస్య. 13

ప : అథ, ఇంద్ర జేత్రా, ద్రుహిణాస్త్ర, బద్ధః, విమోచితో భూత్, శణరజ్జు బంధైః, తథాపి, కార్యాయ, నిబద్ధవత్, సభాం, అగాత్, ఆశరనాయకస్య.

ప్ర : అథ = పిమ్మట; ఇంద్రజేత్రా = ఇంద్రజిత్తుచే (ప్రయోగింపబడిన); ద్రుహిణాస్త్ర = బ్రహ్మాస్త్రముచే; బద్ధః = కట్టబడినవాడై; శణరజ్జుబంధైః = జనుపనార త్రాళ్ళచే (కట్టబడుట వలన); విమోచితోభూత్ = విడిచిపెట్టబడినవాడు అయ్యెను; తథాపి = అయినప్పటికినీ; కార్యాయ = ఉద్దేశ్యపూర్వకముగా; నిబద్ధవత్ = బంధింపబడినవానివలె; కపిః=హనుమంతుడు; ఆశరనాయకస్య = రాక్షస రాజు యొక్క; సభాం = సభకు; అగాత్ = వెళ్ళెను.

తా : పిమ్మట హనుమంతుడు ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించిన బ్రహ్మాస్త్ర బంధితుడయ్యెను. రాక్షసులు అతనిని జనప త్రాళ్ళతో కట్టిరి. అందుచే బ్రహ్మాస్త్ర బంధము విడిపోగా తన ఉద్దేశ్యము నెరవేర్చుకొనుటకై బంధితుని వలె రావణుని సభకు చేరెను.

తత్ర రాక్షసశార్దూలై స్సేవిత స్యాశరేశితుః,
సింహాసనా దుచ్చతరే వాలసింహా సనేస్థితః. 14

ప : తత్ర, రాక్షస శార్దూలైః, సేవితస్య, ఆశరేశితుః, సింహాసనాత్, ఉచ్చతరే, వాలసింహాసనే, స్థితః.

ప్ర : తత్ర = అక్కడ; రాక్షసశార్దూలైః = రాక్షస శ్రేష్ఠుల చేత; సేవితస్య = సేవింపబడుచున్న; ఆశరేశితుః = రావణుని యొక్క; సింహాసనాత్ = సింహాసనముకంటే; ఉచ్చతరే = ఉన్నతమయిన; వాలసింహాసనే = వాలమునే సింహాసనముగా చేసుకొని; స్థితః = కూర్చున్నవాడై (ఉన్న హనుమంతుని చూచి).

తా : రావణుని సభలో రావణుడు సింహాసనముపై కూర్చుని ఉండగా, హనుమంతుడు తనతోకనే చుట్టచుట్టి సింహాసనముకన్నా ఎత్తుగా కూర్చొనెను.

కస్త్వం కు తో ఽసి కుత్రత్యః కిముద్దిశ్య సమాగతః,
ఇతి దై తేయపతినా పృష్టః పావని రబ్రవీత్, 15

ప : కః, త్వం, కుతః, అసి, కుత్రత్యః, కింఉద్దిశ్య, సమాగతః, ఇతి, దైతేయ పతినా, పృష్టః, పావనిః, అబ్రవీత్.

ప్ర : త్వం = నీవు; కః = ఎవరు; కుతః = ఎ
= ఏ ప్రాంతము వాడివిగా ఉన్నావు; కిముద్దిశ్య =
సమాగతః = వచ్చితివి; ఇతి = అని; దైతేయపతినా
అడగబడిన; పావనిః = హనుమంతుడు; అబ్రవీత్

తా : (అట్లు కూర్చొనిన హనుమంతుని చు
- "నీవెవడవు ? ఎవరికి సంబంధించిన వాడవు ? ఏ
ఏ పనిమీద వచ్చితివి ?" అనగా; దానికి హన
పలికెను.

గ - అస్తికశ్చన రామోనామ దైతేయనిబర్హ
దశరథస్య జఠరాన్నిఖిలనిశా చరభక్షణాయ ధర
కృపీటయోనిః సుబాహుమారీచ ప్రముఖ
స్సాపరాధవిరాధవధవిధాయీ మందేతర కందర
కారీ ఖరదూషణప్రముఖరక్షోగణకక్షాశుశుక్షణి శ
నశ్చే.

ప్ర : దైతేయనిబర్హణే - దైతేయ = రాక్షసుల
ప్రాచీనబర్హిషః = ఇంద్రునకు; సహాయస్య
దశరథస్య = దశరథుని; జఠరాత్ = కడుపున; ని
= రాక్షసులను; భక్షణాయ = వధించుటకై; ధర
అవతరించినవాడునూ, తాటకాటవీ దవకృపీట
కారుచిచ్చు వంటివాడునూ; సుబాహు = సుబా
ప్రముఖ = మున్నుగా గల; పలాశన జాల =
దూదికి; వాతూలః = సుడిగాలియు; సాపరా
విరాధుడను రాక్షసుని; వధ = హననమును
మందేతర కందర్పదర్ప = ఎక్కువైన మన్మ
శూర్పణఖ యొక్క; ముఖ = ముఖమునకు;
వాడునూ; ఖరదూషణ ప్రముఖ = ఖరదూష
= రాక్షస గణమనె; కక్ష = గడ్డివామికి; అశు
శాపాంధ = శాపము చేత గ్రుడ్డివాడయిన, క

యొక్క; ప్రాణ విమోచనశ్చ = ప్రాణములను పోగొట్టిన వాడును; రామోనామ = రాముడను; కశ్చన = ఒకడు; అస్తికిల = ఉన్నాడు కదా !

తా : రాక్షసులను నాశనం చేయుటకు దేవతలకు సహకరించిన దశరథుని గర్భము నుండి సమస్త రాక్షసులను మ్రింగుటకు భువియందు జన్మించిన శ్రీరాముడు ఉన్నాడు. అతడు తాటక అను వనమునకు కార్చిచు. సుబాహు, మారీచులు మున్నుగాగల రాక్షసుల సమూహమనెడి దూదిపింజెలకు గాలి వంటివాడు. అపరాధి అయిన విరాధుని వధించినవాడు. అధిక మన్మథ గర్వం గల శూర్పణఖ యొక్కముఖమునకు వికారము కలుగ చేసినవాడు. ఖర, దూషణులు మొదలయిన రాక్షసుల సమూహం అనెడి గడ్డి వామికి అగ్నిహోత్రము వంటివాడు. శాపముచే గ్రుడ్డివాడయిన కబంధుని సంహరించినవాడు.

కించస్మరసి కిల ధనుర్గుణనిష్పందీకృతవింశతి భుజం వినిశ్వసద్వదనపరంపరం భవంతమపరి మేయవీర్యా ర్జునః కార్తవీర్యార్జునః కారాగారే ఽస్థాపయదితి. 17

ప్ర : కించ = మఱియు; ధనుర్గుణ నిష్పందీకృత = వింటినారిచే కదలకుండా చేయబడిన; విశంతిభుజం = ఇరవై భుజములు కలవాడునూ; వినిశ్వసత్ వక్త్ర పరంపరం = నిట్టూర్చుచున్న, ముఖ సమూహము కలవాడైన; భవంతం = నిన్ను; అపరిమేయ వీర్యార్జునః = లెక్కింపలేని బలముతో తెల్లనివాడైన; కార్తవీర్యార్జునః = కార్తవీర్యార్జునుడు; కారాగారే = కారాగారము నందు; అస్థాపయత్ = ఉంచెను; ఇతి = అని; స్మరసికిల = స్మరించుచున్నావా?

తా : ఓ రావణా ! తన వింటి నారి చేతనే నీ ఇరువది హస్తములను కదలనీయకుండా చేసి, నిట్టూర్పులు నిడిగించుచున్న నిన్ను కారాగారము నందు బంధించిన మహాబలశాలి కార్తవీర్యార్జునుడు నీకు గుర్తున్నాడు కదా !

తమపి విజిత వతః పరశుధారయా క్షితి మక్షత్రియా మేక వింశతికృతః కృత్వవతో జామదగ్న్యస్య గర్వదహన నిర్వాపయితా ఽయమ్. 18

ప్ర : అయం = ఈ రాముడు; తమపి = ఆకార్తవీర్యార్జునుని కూడా; విజితవతః = జయించివాడునూ; పరశుధారయా = గండ్రగొడ్డలి అంచుతో; క్షమాం = పృథ్విని;ఏక వింశతికృత్వః = ఇరవై ఒక్క పర్యాయములు; అక్షత్రియాం

= క్షత్రియులు లేని దానినిగా; కృతవతః = చేసివ
జమదగ్ని పుత్రుడైన పరశురాముని; గర్వ నిర్వా
అణచినవాడు.

తా : అటువంటి కార్తవీర్యార్జునుని జయించి
ఇరువది ఒక్క పర్యాయములు క్షత్రియులను వధిం
దానిగా చేసినవాడే పరశురాముడు. అటువంటి ప
జయించినవాడే (చల్లార్చినవాడే) శ్రీరాముడు.

గ - వ్యస్మార్షీః కి మఖిల లోకాభినందనీం
స్వజిఘృక్ష యోపేత్య పృష్ఠతస్సమాశ్లిష్టవంతం భవం
తవ శిరఃకరపాదం నిశ్చలం నిర్బధ్య నిత్య కృత్యానుష్ఠ
నిమజ్జయ్య సమాగచ్ఛ న్కిష్కింధాం కిమయం
జలనిధినిమజ్జన సమయ సంలగ్నో జలూకావిశేష ఇ
ర్వానవర్యైః ప్రతిబోధితో ఘుణభావం ధుతవానితి.

ప్ర : అపిచ = మఱియు, అఖిల = సమస్తమై
చేత; అభినందనీయ = పూజింపదగిన; బాహు బల
ఒప్పుచున్నవాడను; వాలీ = వాలి, స్వజిఘృక్షయా =
కాంక్షతో; ఉపేత్య = దగ్గరకు వచ్చి; పృష్ఠతః = వెన
కౌగిలించుకొన్న; భవంతం = నిన్ను; అజానాన ఇ
వాలధినా = పుచ్ఛముతో; తవ = నీ యొక్క; శిర
కాలుసేతులను; నిశ్చలం = కదపకుండా; నిర్బ
కృత్యానుష్ఠానవశాత్ = నిరంతరము చేయునట్టి
చతురర్ణ వాంభసి = నాలుగు సముద్రముల యొ
నిమజ్జనం చేసి; కిష్కింధాం = కిష్కింధా నగర
వచ్చుచుండ; అయం = ఇది; మహారాజస్య =
తోకయందు; జలనిధి = సముద్రము నందు; నిమ
కాలమందు; సంలగ్న = పట్టుకొన్న; జలూకా విశేష
సవినయం = గౌరముతో కూడి; విజ్ఞాపయద్భిః =
వానరవర్యైః = వానర శ్రేష్ఠులచే, ప్రతిబోధితః =

ఘుణభావం = పురుగునువిదిల్చినట్లు; ధుతవానితి = దులిపెననునది; వ్యస్మార్షీం = విస్మరించినావా ?

తా : ఇంకనూ వినుము. అన్ని లోకములచే స్తుతింపబడిన గొప్ప భుజ బలము కల వాలి, తనపై విజయము పొందగోరి వెనుక నుండి వచ్చి కౌగిలించుకొన్న నిన్ను గుర్తుపట్టనట్లే నటించి తన తోకతో అపాదమస్తకము నిన్ను బంధించి; కదలకుండగా చేసి; తన నిత్యకృత్యములను చేసుకొను సమయమున నాలుగు సముద్రములందు ముంచి, కిష్కింధా నగరమును గూర్చి వచ్చు చుండగా; నగర నివాసులగు వానర శ్రేష్టులు చూచి మహారాజా సముద్రమున మునుగునప్పుడు ఈ కొత్త జలగ మీ తోకను పట్టుకొనెనా ఏమి? అన్నారు గదా ! అప్పుడు వాలి గుర్తుకు తెచ్చుకొని పురుగును దులిపినట్లు నిన్ను విదిలించెను కదా !

గ - తమపి ప్రియసుహృద స్సుగ్రీవస్య ప్రియతమాపహరణకోపేనై కేనైవ బాణేన కృతాంతనిశాంతాతిథీకృతవా నయమ్. 20

ఏవం విధ స్సపురుషోత్తమో లంకా మిమాం భస్మసాత్కర్తు మాజ్ఞామాత్ర ప్రతీక్షమాణేన సుహృదా చ సుగ్రీవేణ మదన్యవానరవరకోటిభి రుపాస్యమా నేన సహ మహాంతం మాల్యవంతం సానుమన్తం సురాలయం సురాధిప ఇవాధివసతి. 21

పురుషాధమస్తు భవా న్పంచాన నయోః పురత స్థ్సాతు మశక్తోజంబుక ఇవ బహిర్గతయో స్తయోర్మనుజసింహయోః పరిగృహీత పరివ్రాజక భూమికః ప్రవిశ్య పర్ణశాలా మనఘాం జనకనందినీ ముచూచుర త్కిల. 22

ప్ర : తమపి = వాలిని కూడా; ప్రియ సుహృదః = ప్రియ స్నేహితుడగు; సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవుని; ప్రియతమాపహరణ = ప్రేయసిని అపహరించుటచే; కోపేన = కోపముచే; ఏకేనైవబాణేన = ఒక్క బాణముతో; అయం = ఈ శ్రీరాముడు; కృతాంత = కాలుని; నిశాంత = ఇంటికి; అతిథీకృతవాన్ = అతిథిగా చేసెను.

ఏవం విధః = ఇటువంటి; సః పురుషోత్తమః = ఆ పురుషులలో ఉత్తముడు; ఇమాంలంకాం = ఈ లంకా నగరమును; భస్మసాత్కర్తుం = బూడిదగా చేయుటకు; అజ్ఞా మాత్రం = ఉత్తర్వును మాత్రం; ప్రతీక్షమాణేన =

ఎదురుచూచుచున్నవారగు; మదన్యవానర వరకోటిభిః
వేరయిన; వానరవరకోటిభిః = వానర శ్రేష్ఠుల యొక్క కో
= అరాధింపబడుచున్న; సుహృదా = స్నేహితుడై; సుగ్రీ
సహా; మహాన్తం = గొప్పది అగు; మాల్యవంత
మాల్యవత్పర్వతమున; సురాలయం = మేరు పర్వతవ
ఇంద్రునివలె; అధి వసతి = నివసించు చున్నాడు.

పురుషాధమః భవాంస్తు = అధమ పురుషుడవై
= సింహముల; పురతః = ఎదుట; స్థాతుం = ని
అశక్తుడవు; జంబుక ఇవ = నక్కవలె; తయోః మనుజ
సింహములు; బహిర్గతయోః = అటలేనపుడు; ప
పరివ్రాజక = సన్యాసి; భూమికః = వేషముతో; పర్ణశాలా
= ప్రవేశించి; అనఘాం = పుణ్యాత్మురాలగు; జన
అచూచురత్ కిల = దొంగిలించితివి కదా !

తా : నీచుడవైన నీవు సింహముల ఎదుట ని
నృసింహముల ఎదుట నిలబడలేక సన్యాసి వేషధారి
సీతాపహరణము చేసితివి గదా !

తస్యా మార్గగవేషణాయ కపిషుప్రస్థాపితేష్వేక
స్తీర్త్వాహం జలధిం ప్రవిశ్య నగరీం దృష్ట్వా వి
జ్ఞాతవ్యం భవతామమాగమన మిత్యారామ
వీరానప్యహనం రణేదశముఖ! జ్ఞాతంకి మా

ప : తస్యాః, మార్గగవేషణే, కపిషు, ప్రస్థాపితేష
జలధిం, ప్రవిశ్య, నగరీం దృష్ట్వా, విదేహాత్మజాం, భవ
ఆరామభంగం, వ్యథాం, వీరానప్యహనం, రణే, దశము

ప్ర : తస్యాః = ఆ సీతాదేవియొక్క; మార్గగవేష
ప్రస్థాపితేషు = పంపబడిన; కపిషు = వానరులలో;
= నేను; జలధిం = సాగరమును, తీర్త్వా + లంఘించి; న
ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి; విదేహాత్మజాం = వైదేహిని; దృ
నీచేత (నీకు); మదాగమనం = నా రాక; జ్ఞాతవ్యం
అని; ఆరామభంగం = తోటను నాశనము చేయుట

= సంగరమున; వీరాన్ + అపి = వీరులను కూడ; అహనం = చంపితిని; దశముఖ = ఓ రావణా ! అద్యన్తతః = అద్యన్త విషయములు; జ్ఞాతంకిం ? = తెలిసెనా!

తా : సీతను వెదకుటకై బయలుదేరిన వానరులలో నేనును ఒకడను. నేను సముద్రము దాటి, ఇటచేరి సీతాదేవిని చూచితిని. నేను వచ్చిన విషయము నీకు తెలియజేయుటకై, తోటను ధ్వంసము చేయుట, నీ వీరుల చంపుట చేసితిని. అన్ని విషయములు నీకు తెలిసెనా ?

జాయా విధేయే త్యమతిర్భవాన్యా
మిచ్ఛత్యపాపాం రఘువీరపత్నీం
త్వత్ప్రాణ వాతాహరణాయ జాతాం
జానీహి తాం కాలభుజంగ కన్యాం॥ 24

ప : జాయా విధేయా, ఇతి, అమతిః, భవాన్, అన్యాం, ఇచ్ఛతి, అపాపాం, రఘువీరపత్నీం, త్వత్, ప్రాణహరణాయ, జాతాం, జానేహి, తాం, కాలభుజంగ కన్యాం.

ప్ర : అమతిః = బుద్ధిలేని; భవాన్ = నీవు; అపాపాం = పాపమే చేయని; రఘువీరపత్నీం = రాఘవుని భార్యయగు; యాం = ఏ జానకిని; భార్యాం = భార్యగా; విధేయా = చేసుకొన; ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నావో; తాం = ఆ సీతను, త్వత్ = నీ; ప్రాణవాత = ప్రాణవాయువులను, ఆహరణాయ = అహరించుటకై; జాతాం = జనించిన, కాలభుజంగ కన్యాం = త్రాచుపాముయొక్క పిల్లనుగా; జానీహి = గుర్తించుము.

తా : తెలివి లేని నీవు సీతను నీ భార్యగా చేసుకొనదలంచితివి. ఏ పాపమెరుగని అమెను, నీ ప్రాణహరణమునకై జన్మించిన పాము పిల్లనుగా తలంచుము.

సఖా తే సుగ్రీవో హితమవదదార్యాం జనకజాం,
రఘుశ్రేష్ఠం, రామంగమయ కరిణీం కుంజరమివ॥
నచేదేవం రామానుజశర శతైర్యాతునగరీ
భవేద్విశ్వస్తానాం విలపనరవై ర్నాదితాదిశః 25

ప : సఖా, తే, సుగ్రీవః, అవదత్, ఆర్యాం, జనకజాం, రఘుశ్రేష్ఠం, రామం, గమయ, కరిణీం, కుంజరంఇవ. న, చేత్ఏవం, రామానుజ, శర, శతైః, యాతునగరీ,| భవేత్, విశ్వస్తానాం, విలపనరః, నాదితా, దిశః,

ప్ర : కరిణీం = ఆడఏగును; కుంజరం + ఇవ =
చేర్చినట్లు, జనకజాం = జానకిని, రఘుశ్రేష్ఠం రామం
గమయ ఇతి = చేర్పించుము అని, సుగ్రీవ = సుగ్రీవు
= స్నేహితుడుగా; హితం = మంచిని; అవదత్ = చె
అట్లా జరుగనిచో; రామానుజశరశతైః = లక్ష్మణుని వ
యాతునగరీ = ఈ, రాక్షస నగరం; విశ్వస్తానాం = విధవ
= ఏడ్పులతో; నాదితదిశా = ప్రతిధ్వనింపబడినదై; భ

తా : రావణా ! కరిణిని మత్తగజము వద్ద
రామునకు అర్పింపుము. అట్లు చేయనిచో, లక్ష్మణుని
నీ నగరము విధవల రోదన ధ్వనులతో ప్రతిధ్వనిం
సుగ్రీవుడు నీకు హితబోధ గావించెను.

ఏవం బ్రువాణస్య సమీరసూనో ర్వధం సమా
దూతా న వధ్యా భువనేషు వీరైరితి న్యషేధత్త

ప : ఏవం, బ్రువాణస్య, సమీరసూనోః,
అశరేంద్రః, దూతాః, నవధ్యాః, భువనేషు, వీరైః, ఇతి
విభీషణః.

ప్ర : అశరేంద్రః = రాక్షసరాజు; ఏవం =
చెప్పుచున్న; సమీరసూనోః = హనుమంతుని;
సమాజ్ఞాపయత్ = ఆజ్ఞాపించెను; అథో = దానిపై;
భువనేషు = లోకములలో; వీరైః = వీరులచే; దూ
= చంపబడరు; ఇతి = అని; తం = ఆ రావణుని;

తా : రావణుడు దూతయగు హనుమంతు
విభీషణుడు దూత అవధ్యుడు, కాన చంపగూడద

పటైస్సం వేష్ట్య తైలేనసిక్త్వా సంయుజ్య వ
వాల మస్య దశగ్రీవః కారయామాస ఘోష

ప : పటైః, సంవేష్ట్య, తైలేన, సిక్త్వా, సంయు
దశగ్రీవః, కారయామాస, ఘోషణాం.

ప్ర : అస్య = ఆ హనుమంతుని; వాలం
గుడ్డలతో; సంవేష్ట్య = చుట్టి; తైలేన = నూనెతో;

= మదపుటేనుగవద్దకు
= శ్రీరాముని వద్దకు,
డు, తే = నీ. సఖాసన్
ప్పెను; ఏవం నచేత్ =
ందలాది బాణములచే;
ల యొక్క, విలపనరవైః
చేత్ = అగును.
కు చేర్చినట్లు జానకిని
వందలాది శరములతో
ంచునని, నీ మిత్రుడగు

జ్ఞాపయదాశరేంద్రః,
మథో విభీషణః. 26
వధం, సమాజ్ఞాపయత్,
తి, న్యషేధత్, తం, అథో,

= ఇట్లు; బ్రువాణస్య =
వధం = వధించమని;
విభీషణః = విభీషణుడు;
తాః = దూతలు; నవధ్యాః
న్యషేధత్ = నిషేధించెను.
ని చంపమని ఆజ్ఞాపింప,
ని నిషేధించెను.
హ్నినా,
27
షణామ్.
జ్య, వహ్నినా, వాలం, అస్య,

ం = వాలమును; పటైః =
సిక్త్వా = తడిపి; వహ్నినా =

అగ్నితో; సంయుజ్య = ముట్టించి; (చమని) దశగ్రీవః = రావణుడు; ఘోషణాం = చాటింపు; కారయామాస = వేయించెను.

తా : రావణుడు హనుమంతుని తోకకు గుడ్డల చుట్టి కాల్చమని ప్రకటించెను.

గ - విదిత వృత్తాంతయా నితాంత తాంతయా ధరాసుతాయా 'యద్యహం పతివ్రతా శీతో భవ హనూమత' ఇతి శాపితం నిజలూమలోమాప్యదహంతం శిఖావంత మవేక్ష్య శాఖామృగవరిష్ఠః ప్రహృష్టమనావిచ్ఛిద్యబంధాన్నిష్పిష్యఘోషయతో నిశాచరాన్భస్మీకృత్యకృష్ణవర్త్మనా తేనైవ లంకాం ప్రణమ్య జానకీం నిస్తీర్య జలధి మానందయామానో సీతో దంతకథనేన జాంబవదా దీన్వాహినీపతీన్. 28

ప్ర : విదిత = తెలిసికొనబడిన; వృత్తాంతయా = వృత్తాన్తము గలదియు; నితాంతతాంతయా = చాలా బాధపడినదియు ధరాసుతయా = జానకిచే; అహం = నేను; యది పతివ్రతా = పతివ్రతనైనచో; హనుమతః = హనుమంతునికి; శీతోభవ = చల్లనివాడవుకమ్ము; ఇతి = అని; శాపితం = ప్రతిజ్ఞ చేయబడినవాడై; నిజలూమలోమాపి = తన తోక వెంట్రుకనైన; అదహంతం = కాల్చని; శిఖావంతం = అగ్నిని; అవేక్ష్య = చూచి; శాఖామృగ వరిష్ఠః = కపి శ్రేష్ఠుడగు హనుమంతుడు; ప్రహృష్టమనాః = సంతసించిన వాడై; బంధాన్ = కట్లను; విచ్ఛిద్య = తెంచుకొని; ఘోషయతః = అరచుచున్న; నిశాచరాన్ = రాక్షసమూకను; నిష్పిష్య = దంచి; తేనకృష్ణవర్త్మనైవ = ఆ అగ్నిచేతనే; లంకాం = లంకను; భస్మీకృత్య = బూడిద చేసి; జానకీం = సీతకు; ప్రణమ్య = నమస్కరించి; జలధిం = సాగరమును; నిస్తీర్య = దాటి; సీతోదంతకథనేన = సీతాదేవి కథను చెప్పుటచే; జాంబవదాదీన్ = జాంబవంతుడు మొదలగు; వాహినీపతీన్ = సేనాపతులను, అనందయామాస = అనందపరచెను.

తా : ఆ విషయము తెలిసిన సీత చాల దుఃఖించి, నేను పతివ్రతనే ఐనచో అగ్నిహోత్రుడా నీవు హనుమంతునికి చల్లని వాడవు కమ్మని ప్రతిన బూనెను, తోక వెంట్రుకను సైతము కాల్చని అగ్నిని చూచి ఆంజనేయుడు మిక్కిలి సంతోషముతో లంకను బూడిద చేసి, సీతకు ప్రణమిల్లి సముద్రము దాటి జాంబవంతాదులకు సీతాదర్శనమును చెప్పి చాలా సంతోష పరచెను.

తత ఉచ్ఛ్రితలాంగూలాః ప్లవగేశాః ప్రతస్థిరే
ప్రవృత్తి మే తాం సీతాయా రామా యాశు వి

ప : తతః, ఉచ్ఛ్రిత, లాంగూలాః, ప్లవంగేశాః, ప్ర
సీతాయాః, రామాయ, అశు, వివక్షవః.

ప్ర : తతః = అటుపై; ప్లవంగేశాః = వానర నా
కెత్తబడిన; లాంగూలాః = తోకలు గల వారై; సీతాయ
= ఈ; ప్రవృత్తిం = విషయమును; అశు = తక్షణమే;
వివక్షవః = తెలుపగోరినవారై; ప్రతస్థిరే = బయలు

తా : సీతా వృత్తాన్తమును శ్రీరామునకెరి
ప్రముఖులు తోకల నెత్తుకొని బయలు దేరిరి.

పథి స్థితం మధువనం సుగ్రీవస్య వలీముఖ
ప్రవిశ్య మారుత్యా దేశా త్పపు ర్మధు పిపాసి

ప : పథిస్థితం, మధువనం, సుగ్రీవస్య, వలీ
ఆదేశాత్, పపుః, మధు, పిపాసితాః.

ప్ర : వలీ ముఖాః = వానరులు; పిపాసితా
= దారిలో వున్న; మధు వనం = మధువనమును;
హనుమంతుని; ఆదేశాత్ = అజ్ఞ వలన; మధు =

తా : వారు త్రోవలో వచ్చిన మధువనమ
ప్రవేశించి హనుమంతుని అజ్ఞతో కడుపార తేనెను

గ- అమీచ తత్రాత్మనోనివారయంతం వన
జిహ్వాది నిజావయవదర్శనా దినా పరిహాసేన దంత్రై
భ్యాం చపేటాప్రదానేన పాదైరాఘాతేన దండైస్తాడ
పిండీకరణేన చ తం కాందిశీకం విధాయసత్వ
రాఘవ మహమహమికయా ప్రణేముః

ప్ర : అమీచ = వీరును; తత్ర =
నివారయంతం = అడ్డుచున్న; వనపాలక దధి వ
దధిముఖుని, భ్రూ = కనుబొమలు, దంత = పం
= మొదలగు; నిజావయవ = తమ అయవమ
తోను; దంత్రైః = పండ్లతో; దంశన = కొరుకుట;

చీల్చుట చేతను; పాణిభ్యాం = చేతులతో, చపేటా ప్రదానేన = చెంప దెబ్బల నంటించుటచేతను; పాదైః ఆఘాతేన = కాలి తన్నులతోను, దండైః తాడనేన = కర్రలతో కొట్టుట; వృక్షైః = చెట్లతో; ప్రహారేణ = కొట్టుట చేతను; గండోపలైః = బండరాళ్ళతో; పిండీకరణేన = నుగ్గునుగ్గుగాచేయుటచేతను; తం = అదధిముఖుని; కాందిశీకం = దిక్కుతోచని వానినిగా; విధాయ = చేసి; సత్వరం = త్వరగా; ప్రధావ్య = పరుగెత్తి; సలక్ష్మణ సుగ్రీవం = లక్ష్మణ సుగ్రీవులతో కలసియున్న; రాఘవం = దాశరథికి; అహమహమికయా = నేనంటే నేను ముందు అనునట్లుగా; ప్రణేముః = ప్రణమిల్లిరి.

తా : వానరులు మధువననాశనమును అడ్డగించుటకై వచ్చిన తోటమాలియగు దధిముఖుని అనేక రకములుగా వెక్కిరించుచూ, కరచుచూ, గీచుచూ, చెంపలపై కొట్టుచూ, కాళ్ళతో తన్నుచూ, అనేక రకములుగా బాధించిరి. పిమ్మట వేగముగా పరుగెత్తి లక్ష్మణ, సుగ్రీవ సహితుడైన శ్రీరామునికి అహమహమికతో ప్రణామములు చేసిరి.

సీతా ప్రవృత్తిం విజ్ఞాప్య రాఘవాయాంజనాత్మజః,
సర్వస్వదాన సదృశం రామాలింగన మన్వభూత్, 32

ప : సీతా ప్రవృత్తిం, విజ్ఞాప్య, రాఘవాయ, అంజనాత్మజః, సర్వస్వదాన సదృశం, రామాలింగనం, అన్వభూత్.

ప్ర : అంజనాత్మజః = ఆంజనేయుడు; రాఘవాయ = రాఘవునికి; సీతాప్రవృత్తిం = సీత సమాచారమును; విజ్ఞాప్య = విజ్ఞాపించి, సర్వస్వదాన సదృశం = సర్వస్వము ఇచ్చుటతో సమానమైన; రామాలింగనం = రాముని ఆలింగనమును; అన్వభూత్ = అనుభవించెను.

తా : హనుమంతుడు సీతను చూచిన సమాచారమును తెలుపుట వలన అన్ని సంపదలతో సమానమయిన రాముని చేత కౌగిలించబడుట, అనుభవించుట అను ఆనందమును పొందెను.

యుద్ధకాణ్డః

అథ నిశాచరనాథ పురస్థితాం జనకజా మవకర్ణ్య రఘూద్వహః,
సమవలోకత తూణయుగం ధనుః ప్రళయ పావక దాహిక యాదృశా 1

ప : అథ, నిశాచరనాథ, పుర, స్థితాం, జనకజాం, అవకర్ణ్య, రఘూద్వహః, సమవలోకత, తూణయుగం, ధనుః, ప్రళయ పావక దాహికయా, దృశా.

ప్ర : అథ = తరువాత; రఘూద్వహః = శ్రీరా
సీతను; నిశాచరనాథ = రావణుని; పుర = నగరము
దానినిగా; అవకర్ణ్య = విని; ప్రళయ పావక దాహికయా =
దహించునట్టి; దృశా = దృష్టితో; ధనుః = ధనస్సునూ; తు
అంబులపొదులను; సమవలోకత = చూచెను.

తా : సీత రావణాసురుని లంకలో వున్నట్లుగా తె
ప్రళయాగ్ని వంటి చూడ్కులతో ధనస్సును, అంబులపొ

**గ - అథ సుగ్రీవనిదేశ ప్రచలిత మాంజనేయ
రామలక్ష్మణ నిరీక్షణ ద్విగుణిత రణోత్సాహం ప్లవంగమర్క్ష
ప్లవనేనై వ విలంఘిత నగ నదీవిపినం సముదధి వేలా
శిఖర కాంతారే ఫలమధూపహా రేణా ధ్వశ్రమమపానం**

ప్ర : అథ = పిమ్మట; సుగ్రీవ = సుగ్రీవుని; నిదేశ
= కదిలిన; ఆంజనేయ = హనుమంతునిపై; తారే
సమారూఢ = అధిరోహించిన; రామ = రాముని; లక్ష్మణ
= చూచుటచే; ద్విగుణిత = రెట్టింపైన; రణోత్సాహం
ఉత్సాహము కలదియు; ఉత్ప్లవనేనైవ = ఎగురుట
దాటబడిన; నగ = కొండలు; నదీ = నదులు; విపినం
యగు; ప్లవంగమ = కోతుల యొక్కయు; ఋక్ష = ఎల
గోలాంగూల = కొండముచ్చుల యొక్కయు; బలం
సముద్రము యొక్క; వేలానిల = ఒడ్డు యొక్క
మనోహరమైన; మహేంద్రశిఖరకాంతారే = మహేంద్ర
ఫల = పండ్లు; మధు = తేనెల; ఉపహారేణ = కా
మార్గాయాసమును; అపానయత్ = పోగొట్టెను.

తా : సుగ్రీవుని ఆజ్ఞచే కపిసేన బయలుదే
రాముడును, అంగదునిపై లక్ష్మణుడును అధిరోహించిరి.
సైన్యము హర్షాతి రేకమున గంతులు వేయుచు, ఎ
నదులను, కొండలను, అడవులను దాటి సముద్ర తీ
పర్వతమున పండ్లు తేనెను భుజించి మార్గాయాసమ

ముడు; జనకజాం =
లో; స్థితాం = ఉన్న
= ప్రళయాగ్నిని కూడ
ాణయుగం = రెండు

తెలియగనే, రాముడు
దులను చూచెను.
తారేయసమారూఢ
ోలాంగూలబలముత్
లమనోహరే మహేన్ద్ర
యుత్. 2
= ఆనతిచే; ప్రచలితం
యు = అంగదునిపై;
= లక్ష్మణుని; నిరీక్షణ
= యుద్ధమునందలి
చేతనే; విలంఘిత =
= అడవులు కలిగినవి
ంగుబంట్ల యొక్కయు;
= సేనను; సముదధి =
గాలిచే; మనోహరే =
పర్వత శిఖరపు అడవిలో;
ుకలతో; అధ్వశ్రమం =

రగా, హనుమంతునిపై
రామలక్ష్మణుల చూడగనే
గురుచూ, దుముకుచూ,
రము చేరినది. మహేంద్ర
ు పోగొట్టుకొనినది.

గ - **తదను దశముఖశ్చారముఖా దజేయ మాతంగ ప్లవంగమబల మాకర్ణ్య కిం కర్తవ్యతామూఢః ప్రహస్తముఖ మంత్రిసంధుక్షితాయోధనోత్సాహో హితైషిణం రాఘవాయ సీతా సమర్పణ ముపదిశంతమనుజం విభీషణం సదసి ధిక్కృత్య నిస్సారయాంబభూవ.** 3

ప్ర : తదను = తరువాత; దశముఖః = రావణుడు; చారముఖాత్ = చారుల వలన; అజేయం = గెలువ సాధ్యపడని; ప్లవంగమ బలం = వానరసేనను; అగతం = వచ్చిన దానినిగా; అకర్ణ్య = విని; కింకర్తవ్యతా మూఢః = ఏమి చేయుటో తెలియనివాడై; ప్రహస్తముఖ = ప్రహస్తాది ముఖ్య; మంత్రి = మంత్రులచే; సంధుక్షిత = ఎగదోయబడిన; అయోధనోత్సాహః = యుద్ధోత్సాహ యుక్తుడై; హితైషిణం = మంచిని కోరువాడును; రాఘవాయ = శ్రీరామునకు; సీతాసమర్పణం = సీతాదేవిని సమర్పించమని; ఉపదిశంతం = బోధించుచున్న; అనుజం = అనుజుడగు; విభీషణం = విభీషణుని; సదసి = సభలో; ధిక్కృత్య = ధిక్కరించి; నిస్సారయాంబభూవ = తరిమివైచెను.

తా : చారముఖమున వానరసేన అజేయమైనదని వినిన రావణుడు వ్యాకులపడ సాగెను. అది చూచిన ప్రహస్తాది మంత్రులు రావణుని ప్రోత్సహించి యుద్ధోన్ముఖుని గావించగా, విభీషణుడు రావణహితైషియై రామునకు సీతను సమర్పించమని హితబోధ చేసెను. సభలోనే రావణుడు విభీషణుని అవమానించి తరిమి వైచెను.

తత స్సమాగత్య పదోః పతంతం విభీషణం ద్రాగభిషిచ్య రాజ్యే
ఉపేక్షమాణం జలధిం నిజార్థనాం ధనంజయాస్త్రేణ దదాహ రాఘవః 4

ప : తతః, సమాగత్య, పదోః, పతంతం, విభీషణం, ద్రాక్, అభిషిచ్య, రాజ్యే, ఉపేక్షమాణం, జలధిం, నిజార్థనాం, ధనంజయాస్త్రేణ, దదాహ, రాఘవః.

ప్ర : తతః = అటుపై; సమాగత్య = వచ్చి; పదోః = పాదముపై; పతంతం = పడిన; విభీషణం = విభీషణుని; ద్రాక్ = తక్షణమే; రాజ్యే = (రాక్షస) రాజ్యమునకు; అభిషిచ్య = (రాజుగా) అభిషేకించి; నిజార్థనాం = తన కోర్కెను; ఉపేక్షమాణం = నిర్లక్ష్యముచేయుచున్న; జలధిం = సాగరుని; ధనంజయాస్త్రేణ = అగ్నేయాస్త్ర ప్రయోగముతో; రాఘవః = రాముడు; దదాహ = కాల్చెను.

తా : విభీషణుడు పిమ్మట రాముని వద్దకు వచ్చి శరణు కోరెను. శ్రీరాముడతనిని లంకారాజ్యమునకు మొదట రాజుగా చేసెను. (తనకు) దారి

ఇమ్మని సముద్రుని రాముడు ప్రార్థించినను, లెక్క పెట్టని

అగ్నేయాస్త్ర ప్రయోగముచే దహించెను.

పాదయోః పతితేనాథ సింధునా దర్శితే స్థలే,
కపివీరాహృతై శ్శైలై ర్నలం సేతు మచీకరత్.

ప : పాదయోః, పతితేన, అథ, సింధునా, దర్శితే,

శైలైః, నలం, సేతుం, అచీకరత్.

ప్ర : అథ = పిమ్మట; పాదయోః = కాళ్ళపై; పతితే

= సముద్రునిచే; దర్శితే = చూపబడిన; స్థలే = ప్రదేశమ

కపివీరులచే తేబడిన; శైలైః = పర్వత శిలలతో; నలం =

= వారధిని; అచీకరత్ = నిర్మింపజేసెను.

తా : అపుడు సముద్రుడు వచ్చి రాముని పా

నిర్మాణమునకు) ప్రదేశమును చూపెను. వానరులు

తెచ్చిరి. నలుడు వారధిని నిర్మించెను.

గ - అథ విలంఘిత సాగరస్య ప్రవిష్టసువేలా చ
పరిమాణ మవగంతు మాగతాభ్యాం కపివరసంద
తాభ్యాందయాశరధినా దాశరథినా విమోచితాభ్యాం
నిఖిలవృత్తాన్తోదశాననో విద్యుజ్జిహ్వముపహ్వరే కిమప

ప్ర : అథ = అటు పిమ్మట; విలంఘిత సాగ

దాటి; ప్రవిష్ట సువేలాచలస్య = సువేలాచల పర్వతమును

= వానర సైన్యపు; పరిమాణం = సంఖ్యను; అవగం

ఆగతాభ్యాం = వచ్చినవారై; కపివర = కపివరులచే; స

అణిచి వేయబడిన వారును; ప్రహృత = కొట్టబడిన

మూర్ఛిల్లినవారును అయి; దయాశరధినా = దయాస

= రాముని వలన; విమోచితాభ్యాం = విడుదల పొంద

శుకసారణులను దూతల వలన; విదిత = తెలియబ

సమస్త సమాచారమును గల; దశాననః = రావణుడు; ఉ

విద్యుజ్జిహ్వం = విద్యుజ్జిహుడనెడివానికి, కిమపి

చెప్పెను.

5

, స్థలే, కపివీరాహృతైః,

తీన = పడిన; సింధునా
యన; కపివీరాహృతైః =
నలుని ద్వార; సేతుం

దములపై బడి (సేతు
కొండలను రాళ్ళను

లస్య వలీముఖబలస్య
ానిత ప్రహృతమూర్ఛి
శుకసారణాభ్యాం విదిత
ృ కథయత్. 6
రస్య = సముద్రమును
చేరిన; వలీముఖబలస్య
తుం = తెలిసికొనుటకై;
ందానిత = బంధింపబడి
ారై; మూర్ఛితాభ్యాం =
ముద్రుడగు; దాశరథినా
దిన; శుకసారణాభ్యాం =
డిన; నిఖిల వృత్తాంతః =
ఃపహ్వరే = రహస్యముగా;
= ఏదో, అకథయత్ =

తా : కపిసేన సముద్రమును దాటి సువేలాచలముపై నిలచెను. శుకసారణులు రాముని సేన విషయము తెలిసికొనరాగా వారిని వానరులు పట్టుకొని కొట్టిరి. దయా సముద్రుడగు రాముడు వారిని విడిపించి పంపెను. రావణుడు ఈ విషయమెరిగి విద్యుజ్జిహ్వుని పిలిచి రహస్యముగా ఏమో చెప్పి పంపెను.

మాయావినా తేన పురో వినిర్మితం నిరీక్ష్యభర్తుస్సశిరశ్శరాసనమ్,
ముమూర్ఛ సీతాసరమా విభీషణ ప్రియా సమాశ్వాసయదాప్తభాషణైః 7

ప : మాయావినా, తేన, పురో, వినిర్మితం, నిరీక్ష్య, భర్తుః, సశిరః, శరాసనం, ముమూర్ఛ, సీతా, సరమా, విభీషణ ప్రియా, సమాశ్వాసయత్, ఆప్తభాషణైః.

ప్ర : మాయావినా = మాయావియగు, తేన = అతనిచే; వినిర్మితం = కల్పించబడిన; భర్తుః = భర్తయగు రాముని; సశిరశ్శరాసనం = ధనస్సుతో కూడిన తలను; నిరీక్ష్య = చూచి; సీతా = సీత; ముమూర్ఛ = మూర్ఛిల్లెను; విభీషణ ప్రియా = విభీషణుని ప్రియురాలగు; సరమా = సరమ అను ఆమె; ఆప్తభాషణైః = ఆప్తవాక్యములతో (అనగా, అది మాయ అని తెలిపి); సమాశ్వాసయత్ = ఓదార్చెను.

తా : విద్యుజ్జిహ్వుడు తన మాయతో, రాముని శిరస్సు, ధనస్సు సీత ఎదుట కల్పించగా, దానిని చూచిన సీత విలపించ సాగెను. అప్పుడు సరమ అనే ఆమె దానిని రాక్షస మాయగా తెలిపి సీతను ఓదార్చెను.

రామాయసీతాందిశ రావణేతి
హితంతతో బోధయతిస్మమాల్యవాన్,
రక్షో ఽధిపస్తం పరిహాస్య సేనాం ర
ణాయసన్నాహవతీం చకార. 8

ప : రామాయ, సీతాం, దిశ, రావణ, ఇతి, హితం, తతః, బోధయతిస్మ, మాల్యవాన్, రక్షోధిపః, తం, పరిహాస్య, సేనాం, రణాయ, సన్నాహవతీం, చకార.

ప్ర : రావణ = ఓ రావణుడా; రామాయ = రాము
దేవిని; దిశ = ఇమ్ము; ఇతి = అని; తతః = పిమ
మాల్యవంతుడు; హితం = మంచిని; బోధయతిస్మ = బో
రావణుడు; తం = అతనిని; పరిహాస్య = పరిహసించి
రణాయ = యుద్ధమునకై; సన్నాహవతీం = సన్నద్ధము;

తా : మాల్యవంతుడు సీతను రామునకు సమ
చేయగా రావణుడు అతనిని పరిహసించి, సైన్యము
చేసెను.

పశ్చాద్వానరవాహినీ ప్రమథితాం రక్షోధిపాక్షౌహి
మాలోక్యేంద్రజిదాశుగాన్ ప్రవికిర న్నప్యంగ దేనా
లీనో వ్యోమని మాయయాన్నృప సుతౌ బద్ధ్వోరగ
గత్వా తాత మలోక యజ్జన కజాందుఃఖార్ణ వే

ప : పశ్చాత్, వానరవాహినీ, ప్రమథితాం, రక్షిధిప
ఇంద్రజిత్, ఆశుగాన్, ప్రవికిరన్, అపి, అంగదేన, ఆహ
మాయయా, నృపసుతౌ, బద్ధ్వా, ఉరగాస్త్రైః, పురీం, గత్వా
జనకాత్మజాం, దుఃఖార్ణవే, అమజ్జయత్.

ప్ర : పశ్చాత్ = పిమ్మట; రక్షోధిప = రాక్షసరాజు
సైన్యమును; వానర = కోతుల యొక్క; వాహినీ =
అల్లకల్లోలము చేయబడినదిగా; ఆలోక్య = చూచి; ఆశ
ప్రవికిరన్ = అపి = ప్రయోగించుచున్న వాడైననూ; అం
ఆహతః = కొట్టబడినవాడై; మాయయా = మాయతో;
లీనః=దాగినవాడై; నృపసుతే = రామలక్ష్మణులను
నాగాస్త్రములచే; బద్ధ్వా = కట్టివేసి; పురీం = లంకాపుర
తాతం = (తన) తండ్రిని; అలోకయత్ =చూచెను; జనకా
వలన) జానకిని; దుఃఖ + అర్ణవే = దుఃఖ సముద్రమున

తా : వానర సైన్యముచే రాక్షస సైన్యము అణ
చూచి ఇంద్రజిత్తు కపి సైన్యముపై బాణములను ప్రయో
వానిని కొట్టగా అకాశమున దాగుకొని, రామలక్ష్మణు
చేసి లంకకు వెడలెను. ఆ సంఘటన ఎరిగి సీత చా

గ - అథయదృచ్ఛాసమాగతవినతాసుతగరుద్వాతనిర్ధూతవాతాశనాస్త్ర రాజపుత్రానవలోక్యాహవోత్సాహవత్సుక్రవ్యాత్సు హనుమదంగప్రభృతిభిర్నిహతాన్, ప్రహస్త ప్రభృతీన్ వాహినీ పతీనవకర్ణ్య రథాధి రూఢో జగద్భయం కరేణాకారేణ సాకమనీకాయ సమాటీకత రావణః. **10**

ప్ర : అథ = పిమ్మట; యదృచ్ఛా = తలవని తలంపుగా; సమాగత = వచ్చిన; వినతాసుత = గరుత్మంతుని; గరుద్వాత = రెక్కల గాలిచే; నిర్ధూత = పోగొట్టబడిన; వాతాశనాస్త్ర = నాగాస్త్రములు గల; రాజపుత్రౌ = ఇరువురు రాజకుమారులను; అవలోక్య = చూచి; క్రవ్యాత్సు = రాక్షసులు; ఆహవోత్సాహవత్సు = యుద్ధము నందు ఉత్సుకత కలవారైన; హనుమదంగద ప్రభృతిభిః = హనుమదంగదాదులచే; ప్రహస్త ప్రభృతీన్ = ప్రహస్తుడు మొదలైన; వాహినీ పతీన్ = సేనాపతులను; నిహతాన్ = చంపబడిన వారినిగా; అవకర్ణ్య = విని; రావణః = రావణుడు; రథాధిరూఢః = రథమును అధిరోహించినవాడై; జగత్ + భయంకరేణ = లోక భీకరమైన; ఆకారేణ సాకం = ఆకృతితో కూడా; అనీకాయ = యుద్ధమునకై; సమాటీకత = వచ్చెను.

తా : పిమ్మట ఆకస్మికముగా వచ్చిన గరుత్మంతుడు తన రెక్కల గాలిచే రామలక్ష్మణుల నాగాస్త్రాలను విడిపించెను. హనుమంతుడు అంగదుడు మొదలయిన వారు ప్రహస్తుడు మొదలయిన రాక్షస సేనాపతులను వధించిరి. ఇది వినిన రావణుడు లోక భయంకరాకారముతో అరదమెక్కి బయలుదేరెను.

సాలాన్ గిరీంశ్చ నుదతీం కపివీర సేనా
ముత్సార్య బాణనివహై ర్భువి లక్ష్మణం సః,
శక్త్యా నిపాత్య రఘునాయక సాయకౌఘైః
ప్రాణావశేషితతను ర్నగరీం దధావ. **11**

ప : సాలాన్, గిరీంశ్చ, నుదతీం, కపివీరసేనాం, ఉత్సార్య, బాణ నివహైః, భువి, లక్ష్మణం, సః, శక్త్యా, నిపాత్య, రఘునాయక, సాయక + ఓఘైః, ప్రాణావశేషిత తనుః, నగరీం, దధావ.

ప్ర : సాలాన్ = వృక్షములను; గిరీంశ్చ = పర్వతములను; నుదతీం = విసరుచున్న; కపివీరసేనాం = వానరవీరుల సేనను; బాణనివహైః = బాణ సమూహంతో; ఉత్సార్య = తరిమివేసి; లక్ష్మణం = రామానుజుని; భువి = నేలపై; శక్త్యా = శక్తి అనెడి అస్త్రముతో; నిపాత్య = పడగొట్టి; రఘునాయక =

రాముని యొక్క; సాయకౌఘైః = బాణముల సమూహమ
తనుః = ప్రాణములను మిగిల్చుకొనిన దేహము కలవాడై;
దధావ = పారిపోయెను.

తా : కపివీరులు వృక్షములను కొండలను తన
ఇంద్రజిత్తు అనేక బాణములను వేసి వారిని తరిమివేసెను
అస్త్రముతో లక్ష్మణుని మూర్ఛిల్ల జేసెను. దానిపై రాముడు
వేయగా ప్రాణములు చేత పట్టుకొని లంకకు పారిపోయెన

కుంభకర్ణమథజన్య భూగతం భక్షయంత మఖిలా
భూసుతాపతి రసూదయత్తతః పుష్పవృష్టి మకరో

ప : కుంభకర్ణమ్, అథ, జన్యభూగతం, భక్షయ
వలీముఖాన్, భూసుతాపతిః, అసూదయత్, తతః, పుష
సురవ్రజః.

ప్ర : అథ = అటు పిమ్మట; జన్య = యుద్ధ; భూగ
చెందిన వాడును; అఖిలాన్ = అందరూ; వలీముఖా
భక్షయంతం = తినుచున్న వాడును అయిన; కుంభకర్ణ
భూసుతాపతిః = సీతాపతి; అసూదయత్ = చంపెను;
సురవ్రజః = దేవతా సమూహం; పుష్పవృష్టిమ్ = పూల
కురిపించెను.

తా : యుద్ధ క్షేత్రమున వానరులను మ్రింగివేయు
రాముడు అంతమొందించగా దేవతలు పుష్పవర్షమును క

సురాంతక నరాంతక ప్రభృతి రాక్షసానీకినీ
పతిష్వనిల పాకశాసని - సుతాదిభి స్సంయుగే
హతేషు పురుహూతజిద్ధనుమదృక్ష సేనాపతీ
విహాయ సహ రామ -లక్ష్మణ మమూర్ఛయ ద్వాపి

ప : సురాంతక నరాంతక ప్రభృతి రాక్షస+అనీక
పాకశాసని సుతాదిభిః, సంయుగే, హతేషు, పురుహూత
ఋక్షసేనాపతీ, విహాయ, సహరామలక్ష్మణం, అమూర్ఛయ

ప్ర : సురాంతక నరాంతక ప్రభృతి = సురాంతక నరాంతకులు మొదలయిన; రాక్షస అనీకినీ పతిషు = రాక్షస సైన్యాధిపతులు; సంయుగే = యుద్ధమున; అనిల పాకశాసని సుతాదిభిః = హనుమంతుడు; అంగదుడు మొదలగు వారిచే చంపబడగా; పురుహూత జిత్ = ఇంద్రజిత్తు; హనుమత్ + ఋక్షసేనాపతీ = హనుమంతుని; జాంబవంతుని; విహాయ = వదలి; సహ రామలక్ష్మణం = రామలక్ష్మణులతో సహా; వాహినీం = మొత్తము సేననూ; అమూర్ఛయత్ = మూర్ఛిల్ల జేసెను.

తా : హనుమదాదులు సురాంతకాది రాక్షస సేనాపతులను వధించిరి. ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని జాంబవంతుని తప్ప రామలక్ష్మణులతో సహా మొత్తము సైన్యమును మూర్ఛిల్ల జేసెను.

ఋక్షాధిప నియోగేన వేగేన పవనాత్మజః
సంజీవినీలతాధార మానయామాస భూధరమ్. 14

ప : ఋక్షాధిప, నియోగేన, వేగేన, పవనాత్మజః, సంజీవినీ, లతాధారం, ఆనయామాస, భూధరం.

ప్ర : ఋక్షాధిప నియోగేన = జాంబవంతుని యొక్క అజ్ఞచే; పవనాత్మజః = హనుమంతుడు; సంజీవినీ లతా ఆధారం = సంజీవినికి ఆధారమైనటువంటి; భూధరమ్ = పర్వతమును; వేగేన = వేగముగా; ఆనయామాస = తీసుకొనివచ్చెను.

తా : హనుమంతుడు జాంబవంతుని ఆజ్ఞచే సంజీవినీ లత ఉన్న పర్వతమును వేగముగా తెచ్చెను.

సంజీవినీ గిరి సమీర సముచ్ఛ్వసద్భి
శ్శాఖామృగైః కలుషితాం నగరీం విహాయ,
యుద్ధాయ సంగతవతో మకరాక్షకుంభ
పూర్వాన్ రఘూత్తమ కపీశముఖా నిజఘ్నుః 15

ప : సంజీవినీగిరి సమీర సముచ్ఛ్వసద్భిః, శాఖామృగైః, కలుషితాం, నగరీం, విహాయ, యుద్ధాయ, సంగతవతః, మకరాక్ష కుంభ పూర్వాన్, రఘూత్తమ కపీశ ముఖాః, నిజఘ్నుః.

ప్ర : సంజీవిని గిరి = సంజీవినీ పర్వతపు; సమీర = గాలిచే; సముచ్ఛ్వసద్భిః = ఊపిరి పీల్చుకొనుచున్నట్టి; శాఖామృగైః = కపులచే; కలుషితం = కలుషితమైన; నగరం = లంకా నగరమును; విహాయ = వదలి; యుద్ధాయ=

యుద్ధమునకై; సంగతవతః = సమాగతులైన; మక
మకరాక్షుడు; కుంభుడు మున్నగు రాక్షసులను; రఘ
కపీశముఖాః = వానర ముఖ్యులు; నిజఘ్ను ః = వ

తా : సంజీవిని గాలిచే స్పృహ వచ్చిన కోతు
పరచిరి. దానిపై యుద్ధమునకు వచ్చిన మకరాక్ష కు
మొదలయిన వారు వధించిరి.

పునర్దశముఖాత్మజో గగనలీన ఏవాశుగాన్
ప్రవర్ష్య భరతాగ్రజ క్రుధమవేక్ష్య లంకాగతః,
ప్రతీచ్యపురతోరణే హనుమతః పురః పశ్యత
శ్చకార జనకాత్మజాం క్రకచకేన మాయామం

ప : పునః, దశముఖాత్మజః, గగనలీన
భరతాగ్రజ క్రుధమ్, అవేక్ష్య, లంకా గతః, ప్రతీచ్య
పురః పశ్యతః, చకార, జనకాత్మజాం, క్రకచకేన, మా

ప్ర : పునః = మరల; దశముఖాత్మజః = ఇ
ఆకాశముననే దాగిన వాడై; ఆశుగాన్ = బాణములన
కురిపించి; భరతాగ్రజ క్రుధమ్ = రాముని కోపమ
లంకాగతః = లంకకు వెళ్ళి; ప్రతీచ్య పురతోరణే = న
హనుమతః పశ్యతః = హనుమంతుడు చూచుచుం
మాయామయీామ్; జనకాత్మజాం = మాయాసీతను;
చకర్త = కోసెను.

తా : ఇంద్రజిత్తు తిరిగి వచ్చి అకాశము నుండి
కాని రాముని క్రోధమును ఓర్వలేక లంకలోకి పరుగెత్తెన
చూచుచుండగా పశ్చిమ ద్వారమున మాయా సీతను

తస్మిన్నిరాశే రఘునాయకాంతికం గంతర్యం

ఆరబ్ధవా న్రా ఘవలక్ష్మ ణౌతత స్సీతాశుచా

ప : తస్మిన్, నిరాశే, రఘు నాయక + అంతిక
ప్రాప్య, నికుంభిలాం, మఖమ్, ఆరబ్ధవాన్, రాఘవ ల
అతీవతరాం, విషీదతుః.

ప్ర : నిరాశే = సీత చనిపోయినది అని నిరాశ చెందిన; తస్మిన్ = ఆ హనుమంతుడు; రఘునాయకాంతికం = రాముని వద్దకు; గంతరి సతి = వెళ్ళిన వాడు కాగా; అయం = ఈ ఇంద్రజిత్తు; నికుంభిలాం = నికుంభిలా అను ప్రదేశమును; ప్రాప్య = చేరి; మఖమ్ = యజ్ఞమును; అరబ్ధవాన్ = ప్రారంభించిన వాడు ఆయెను; తతః = పిమ్మట; రాఘవ లక్ష్మణౌ = శ్రీరామ లక్ష్మణులు; సీతాశుచా = సీతను గురించి దుఃఖముతో; అతీవతరాం = అత్యధికముగా; విషీదతుః = దుఃఖ పడిరి.

తా : మాయా సీత వధను చూచిన హనుమంతుడు రామునకాసంగతిని తెలిపెను. రామలక్ష్మణులు తీవ్ర దుఃఖమునకు లోనయిరి. ఇంద్రజిత్తు నికుంభిలా యాగమును ప్రారంభించెను.

విభీషణాశ్వాసిత రాఘవాజ్ఞయా గతైర్హనూమత్ప్ర ముఖైర్వలీముఖైః
వినాశితే కర్మణి రోషభీషణస్సమాగమచ్ఛక్రజయీరణాంగణమ్. 18

ప : విభీషణాశ్వాసిత, రాఘవాజ్ఞయా, గతైః హనూమత్ ప్రముఖైః, వలీముఖైః, వినాశితే, కర్మణి, రోషభీషణః, సమాగమత్, శక్రజయీ, రణాంగణమ్.

ప్ర : విభీషణ = విభీషణునిచే; ఆశ్వాసిత = ఓదార్చబడిన; రాఘవాజ్ఞయా = రాముని ఉత్తర్వుచే; గతైః = వెళ్ళిన; హనూమత్ప్రముఖైః = హనుమదాదులు గల; వలీముఖైః = వానరులచేత; కర్మణి = యజ్ఞము; వినాశితే సతి = నాశనము చేయబడగా; రోషభీషణ = రోషముచే భయంకరుడైన; శక్రజయీ = ఇంద్రజిత్తు; రణాంగణాం = యుద్ధ క్షేత్రమునకు; సమాగమత్ = వచ్చెను.

తా : విభీషణుని ఓదార్పుచే రాముడు కుదుటపడెను. రాముడు హనుమదాదులను పంపి ఇంద్రజిత్తుయొక్క నికుంభిలాయాగమును ధ్వంసము చేయింపగా అతడు క్రోధావిష్టుడై రణరంగమునకు వచ్చెను.

తత్స్యందనోన్నతతలే పవనాత్మజస్య
స్కంధే నివిశ్య వినిపాత్య శరాననేకాన్,
సౌమిత్రి రచ్ఛిన దముష్యశిర శ్శరేణ
పౌరం దరేణ విబుధాః కుసుమా న్యవర్షన్. 19

ప : తత్, స్యందన, ఉన్నత, తలే, పవనాత్మజస్య, స్కంధే, నివిశ్య, వినిపాత్య, శరాన్ + అనేకాన్, సౌమిత్రిః, అచ్ఛినత్, అముష్య, శిరః, శరేణ, పౌరందరేణ, విబుధాః, కుసుమాని, అవర్షన్.

ప్ర : తత్ + స్యందనోన్నతతలే = ఇంద్రజిత
ఎత్తుగా ఉన్న; పవనాత్మజస్య = హనుమంతుని; స్కంధ
= కూర్చొని; అనేకాన్ = అనేకములయిన; శరాన్ = బ
= వేసి; అముష్య = ఈ ఇంద్రజిత్తుయొక్క; శిరః = త
= ఐంద్రాస్త్రముతో; సౌమిత్రిః = లక్ష్మణుడు; అచ్ఛినత్
= దేవతలు; కుసుమాని = పుష్పములు; అవర్షన్ =

తా : ఇంద్రజిత్తు యుద్ధమునకు ఎత్తైన రథమ
హనుమంతునియొక్క ఎత్తైన భుజముపై కూర్చుని లక్ష్మ
వేసిననూ చావని ఇంద్రజిత్తును ఐంద్రాస్త్రముతో
పుష్పవర్షమును కురిపించిరి.

శక్రారౌ నిహతే సుతే దశముఖః శోకాబ్ధిమగ్న
ప్రేయస్యాః ప్రతిరోధ మప్యగణయ న్లోకైక వీర
విశ్వస్తాపరిదేవనా రవ వినిర్భిన్నాఖిలాశాంచ
లంకాం ప్రేక్ష్య రణాంగణం ద్విగుణిత క్రోధ స్స

ప : శక్రారౌ, నిహతే, సుతే, దశముఖః, శో
ప్రతిరోధం, అపి, అగణయన్, లోకైక, వీరాగ్రణీః
వినిర్భిన్న, అఖిల, ఆశాంచలా, లంకాం, ప్రేక్ష్య, రణాం
సమాగాత్, తతః

ప్ర : శక్రారౌ = ఇంద్ర శత్రువైన; సుతే = కు
చంపబడగా, దశముఖః = దశగ్రీవుడు; చిరం =
దుఃఖము అనెడి సముద్రమునందు; మగ్నః = ము
మండోదరియొక్క, ప్రతిరోధం అపి = అడ్డగింపు
గణించనివాడై, లోకైక వీరాగ్రణీ = లోక ప్రముఖ
రావణుడు; విశ్వస్తా = విధవలయొక్క; పరిదేవనా
వినిర్భిన్న = బ్రద్దలయిన; అఖిల = సమస్త; ఆశాంచ
గల; లంకాం = లంకను; ప్రేక్ష్య = చూచి; ద్విగ
రెట్టించినవాడై; తతః = పిమ్మట; రణాంగణం = య
వచ్చెను.

తా : ఇంద్రజిత్తు మరణముచే దుఃఖితుడైన రావణుడు మండోదరి నిషేధించిననూ దానిని పట్టించుకొనక విధవలైన రాక్షస స్త్రీ రోదనతో నిండిన లంకను కనుగొని అంతులేని రోషముతో యుద్ధమునకు బయలుదేరెను.

కపీన్ కృపాణేన విదారయ న్నయం
బభూవ సౌమిత్రిశరై రనుచ్ఛ్వసన్,
ప్రయుజ్య శక్తిం భువనైక భీషణా
మమూర్ఛయల్లక్ష్మణ మింద్రజిద్రిపుమ్. 21

ప : కపీన్, కృపాణేన, విదారయన్, అయం, బభూవ, సౌమిత్రిశరైః, అనుచ్ఛ్వసన్, ప్రయుజ్య, శక్తిం, భువనైక, భీషణాం, అమూర్ఛయత్, లక్ష్మణం, ఇంద్రజిత్, రిపుమ్.

ప్ర : అయం = ఈ రావణుడు; కృపాణేన = ఖడ్గముతో; కపీన్ = వానరులను; విదారయన్ = చీల్చుచూ; సౌమిత్రి శరైః = లక్ష్మణునియొక్క బాణములతో, అనుచ్ఛ్వసన్ = ఊపిరి తీసుకొనలేనివాడుగా; బభూవ = అయ్యెను. భువనైక - భీషణాం = లోకములను భయపెట్టునట్టి; తీవ్రమైన; శక్తిం = శక్తి అను ఆయుధమును; ప్రయుజ్య = ప్రయోగించి; ఇంద్రజిత్ + రిపుమ్ = ఇంద్రిజిత్తుయొక్క శత్రువైన; లక్ష్మణం = లక్ష్మణుని; అమూర్ఛయత్ = మూర్ఛిల్లజేసెను.

తా : రావణుడు కపులను చీల్చి చెండాడుచూ, తన తీవ్ర శరాఘాతముచే తన్ను నొప్పించు లక్ష్మణునిపై 'శక్తి'ని ప్రయోగించి మూర్ఛిల్ల జేసెను.

సంజీవినీ మారుత జీవితానుజం సమీక్ష్యహృష్టో రఘువంశవర్ధనః.
ఆఖండలప్రేషితముచ్చవాజినం సమారురో హాథ సమాతలిం రథమ్. 22

ప : సంజీవినీ, మారుత, జీవిత, అనుజం, సమీక్ష్య, రామః, రఘువంశవర్ధనః, ఆఖండల, ప్రేషితం, ఉచ్చవాజినం, సమారురోహ, అథ, సమాతలిం, రథం.

ప్ర : అథ = తరువాత; సంజీవినీ = సంజీవిని ఓషధియొక్క; మారుత = గాలిచే; జీవిత = జీవితుడైన, అనుజం = తమ్ముని; సమీక్ష్య = చూచి, రఘువంశవర్ధనః = శ్రీరాముడు; హృష్టః = సంతోషించెను; ఆఖండల = ఇంద్రునిచే, ప్రేషితం = పంపబడిన, ఉచ్చవాజినం = శ్రేష్ఠమగు గుర్రములు

గల; సమాతలిం + మాతలి అనెడి సారథితో కూడిన,
సమారురోహ = ఎక్కెను.

తా : అటుపై సజీవుడైన తమ్ముని జూచి రాము
ఇంద్రుడు పంపిన మంచి గుర్రములు గల మాతలి
రాఘవుడధిరోహించెను.

గ : **అథ దశరథతనయదశవదనయోర్వారుణ**
వైనతేయసముత్సారితదాందశూకం వాతాస్త్రవినిర్ధూ
వినివర్తితతామిస్రం వాసవనిష్కాసితదానవం వాసుదేవ
మ్బరతలనివిష్టసురమునిప్రభృతిభి రత్యాదరేణా
భూదభూతపూర్వమాయోధనమ్.

ప్ర : అథ = పిమ్మట; దశరథతనయ దశవదనయో
వారుణ = వారుణాస్త్ర ప్రయోగముచే; వినివారిత = అ
ఆగ్నేయాస్త్రము కలదియు; వైనతేయ = గారుడాస్త్రమ
పారదోలబడిన, దాందశూకం = నాగాస్త్రము గల
వాయవ్యాస్త్రముచే; వినిర్ధూత = చెల్లాచెదరు చేయ
మేఘాస్త్రము గలదియు; వైవర్తన = సూర్యాస్త్రమ
తొలగచేయబడిన; తామిస్రం = అంధకారాస్త్రము గ
ఐంద్రాస్త్రముచే; నిష్కాసిత = నివారింపబడిన; దాన
గలదియు; వాసుదేవ = నారాయణాస్త్రముచే; ప్రచలాయి
వామదేవం = పాశుపతాస్త్రము గలదిగా, అంబర = ఆ
సమావిష్టులైన; సురముని ప్రభృతిభిః = దేవర్షులు మొదల
= అత్యాదరముతో; అవలోక్యమానం = చూడబడుచు
అపూర్వమగు; ఆయోధనం = యుద్ధము; అభూత్ = జ

తా : అటుపిమ్మట రామ రావణులకు భయ
జరిగెను. రావణుని ఆగ్నేయాస్త్రమును రాముడు వారుణా
గారుడాస్త్రము, మేఘాస్త్రమును వాయవ్యాస్త్రము,
వైకర్తనాస్త్రము దానవాస్త్రమును, వామదేవాస్త్రమ
ములప్రయోగముచే నివారించెను. ఆకసమున పరి
అభూతపూర్వమైన ఈ యుద్ధమును చూచిరి.

శిరస్సులూనేష్వపివైరిణస్తతః పునఃపునః కందళితేషు రాఘవః,
విధేః ప్రయుజ్యాస్త్ర మథ జ్వలచ్ఛిఖం జఘాన తం లోక విరోధినం రణే. 24

ప : శిరస్సు, లూనేషు + అపి, వైరిణః తతః, పునః పునః, కందళితేషు, రాఘవః, విధేః, ప్రయుజ్య, అస్త్రం, అభిజ్వలత్, శిఖం, జఘాన, తం, లోకవిరోధినం, రణే.

ప్ర : తతః = అటు తరువాత; వైరిణః = విరోధియగు దశకంఠుని; శిరస్సు = తలలు; లూనేష్వపి = తెగగొట్టబడుచున్నవైనను; పునఃపునః = మరల మరల; కందలితేషు = మొలచుచున్నవి కాగా; రాఘవః = రాఘవుడు; అభిజ్వలత్ = ఎక్కువగా ప్రకాశించుచున్న; శిఖం = జ్వాలలతో కూడిన; విధేరస్త్రం = బ్రహ్మాస్త్ర, ప్రయుజ్య = సంధానముచే, రణే = యుద్ధమున, లోకవిరోధినం = లోకవిరోధియైన; తం = ఆ రావణాసురుని; జఘాన = చంపెను.

తా : రాముడు ఎన్నిమార్లు తెగగొట్టినను, మాటిమాటికి మొలచుచున్న తలలను బ్రహ్మాస్త్ర ప్రయోగముచే ఖండించి లోక రావణుడగు ఆ దశకంఠుని సంహరించెను.

తదా వినేదుస్సురభేరికా భృశం జగుఃకలం నాకసదాం కుశీలవాః,
ఆనర్తిషుశ్చారు సురాంగనాస్సురా రఘూత్తమం కల్పసుమై రవాకిరన్
25

ప : తదా, వినేదుః, సురభేరికాః, భృశం, జగుః, కలం, నాకసదాం, కుశీలవాః, అనర్తిషుః, చారు, సురాంగనాః, సురాః, రఘూత్తమం, కల్పసుమైః, అవాకిరన్.

ప్ర : తదా = అప్పుడు; సురభేరికాః = దేవదుందుభులు; భృశం = అధికముగా; వినేదుః = మార్మోగినవి; నాకసదాం = దేవతలపాటల; కుశీలవాః = నటులు; కలం = మధుర ధ్వనితో; జగుః = పాడిరి; సురాంగనాః = దేవతాస్త్రీలైన అప్సరసలు; చారు = ముచ్చటగా అనర్తిషుః = నాట్యము చేసిరి; సురాః = దేవతలు; రఘూత్తమం = రఘుశ్రేష్ఠునిపై, కల్పసుమైః = కల్పవృక్ష పుష్పములను; అవాకిరన్ = కురిపించిరి.

తా : రావణ సంహారాన్తరము దేవదుందుభు
హాహాహూహూలు పాడుచుండగాను, అప్సరసలు అ
కల్పద్రుమ పుష్ప వర్షమును కురిపించిరి.

త్రిలోకవిఖ్యాతమహాభుజే మృతే రిపావపిభ్రాత
కృతాత్మనిందో విలలాప మూర్ఛితో విభీషణో

ప : త్రిలోకవిఖ్యాత, మహాభుజే, మృతే, రిపౌ, అ
కృత, ఆత్మనిందః, విలలాప, మూర్ఛితః, విభీషణః, గ

ప్ర : తతః = పిమ్మట; త్రిలోకవిఖ్యాత = ముల్లో
= మహాబలశాలియగు; రాక్షసాధిపే = రాక్షసేశ్వరుడును,
రిపావపి = (తనకు) శత్రువును అగు రావణుడు, మృతేస
కాగా; విభీషణః = విభీషణుడు, కృత ఆత్మని
నిందించుకొనుచున్నవాడై; మూర్ఛితః = మూర్ఛబోవు
తొట్రిలు మాటలతోను; విలలాప = విలపించెను.

తా : పరాక్రమముచే ముల్లోక ప్రసిద్ధిగాంచిన త
తనకు శత్రువుగా వుండినను, విభీషణుడు, ఆత్మనింద చే

మందోదరీ ప్రభృతయో రజనీచరయోషితః,
విలేపుః పతిపుత్రాదీ న్విలోక్య గత జీవితాన్.

ప : మండోదరీ ప్రభృతయః, రజనీచర యో
పుత్రాదీన్, విలోక్య, గతజీవితాన్.

ప్ర : మండోదరీ ప్రభృతయః = మండోదరి మొదల
= రాక్షస స్త్రీలు, గతజీవితాన్ = ప్రాణముల గోల్పోయిన
పుత్రాదులను; విలోక్య = చూచి; విలేపుః = ఏడ్చిరి.

తా : మండోదరి మొదలగు రాక్షస స్త్రీలు మర
కనుగొని విలపించిరి.

పరేతవర్గాయ నివాపపూర్వికాః క్రియావితన్వం
విధాయ లంకాధిపతిం ప్రవేశనా త్పవిత్రితాగ్ని

ప : పరేతవర్గాయ, నివాపపూర్వికాః, క్రియాః,
విభీషణం, విధాయ, లంకాధిపతిం, ప్రవేశనాత్, పవిత్ర
జానకీం.

ప్ర : పరేతవర్గాయ = మృతవర్గమునకు; నివాప పూర్వికాః = దహన తర్పణాది; క్రియాః = క్రియలు, వితన్వంతం = నిర్వర్తించిన; అముంవిభీషణం = ఈ విభీషణుని, లంకాధిపతిం = లంకాధిపతినిగా; విధాయ = నెలకొల్పి; ప్రవేశనాత్ = (తను) ప్రవేశించుటచే; పవిత్రి తాగ్నిం = అగ్నినే పవిత్రము చేసిన; జానకీం = సీతాదేవిని; సః జగృహే = శ్రీరాముడు స్వీకరించెను

తా : అటుపై శ్రీరాముడు రావణ ఔర్ధ్వ దైహిక సంస్కారము లొనర్చిన విభీషణుని లంకకురాజుగా చేసి, తన ప్రవేశముచే అగ్నినే పవిత్రముగా చేసిన జానకిని (అగ్ని ప్రవేశానంతరము) పరిగ్రహించెను.

సహ ప్లవంగైరధిరుహ్య పుష్పకం విమాన ముర్వీ తనయాం ప్రతి ప్రభుః
సముద్రరోధశ్శయనాదికాః కథాః వదన్ భరద్వాజ తపోవనం యయౌ. 29

ప : సహ, ప్లవంగైః, అధిరుహ్య, పుష్పకం విమానం, ఉర్వీతనయాం ప్రతి, ప్రభుః, సముద్ర రోధశ్శయనాదికాః, కథాః, వదన్, భరద్వాజ, తపోవనం, యయౌ.

ప్ర : ప్లవంగైస్సహ = వానరులతో సహా, పుష్పకం విమానం = పుష్పక విమానమును; అధిరుహ్య = ఎక్కి; ఉర్వీతనయాం ప్రతి = సీతకు; సముద్రరోధశ్శయనాదికాః = సముద్రపు ఒడ్డునతాను శయనించిన మొదలగు; కథాః = కథలను; వదన్ = చెప్పుచు; భరద్వాజతపోవనం = భారద్వాజ మహర్షి ఆశ్రమమును; యయౌ = చేరెను.

తా: శ్రీరాముడు సుగ్రీవాది వానరులందరితో కలసి పుష్పక విమానముపై బయలు దేరెను. త్రోవలో సీతాదేవికి జరిగిన సంఘటనలకు సంబంధించిన కథలను తెలుపుచూ, భరద్వాజ మహర్షి ఆశ్రమమునకు చేరెను.

యుగ్మం, తదాతిథేయం ప్రతిగృహ్య నాగరైః
ప్రమోదమానై ర్భరతాగ్రగామిభిః
వియుక్తవత్సాభినవ ప్రసూతికా
గవీసదృక్షాభిరపి స్వమాతృభిః. 30

ప : తదా, ఆతిథేయం,ప్రతి గృహ్య, నాగరైః, ప్రమోదమానః, భరతాగ్రామిభిః, వియుక్త వత్స, అభినవ, ప్రసూతినా, గవీ, సదృక్షాభిః, స్వమాతృభిః.

వశిష్ఠ పూర్వైర్మునిభిర్నదీజల ప్రపూర్ణ సౌవర్ణ ఘ

అభి ప్రయాతః పటహాదితం వివేశ సాకేత పురం

ప : వశిష్ఠపూర్వైః, మునిభిః, నదీజల ప్రపూర్ణ
అభిప్రయాతః, పటహాదినాదితం, వివేశ, సాకేతపురం, ర

ప్ర : తదాతిథేయం = (అచ్చట) భరద్వాజుని అతి
= స్వీకరించి; ప్రమోదమానైః = ప్రముదితులైన; భరతా
ముందు వుంచుకొని వచ్చుచున్న; నాగరైః = పౌరులచే
విడిచిన దూడలు గల, నవప్రసూతికా = అప్పుడే ఈని
సదృక్షాభి = సమానమైన; స్వమాతృభిః = తమతల్లుల
సౌవర్ణ ఘటీకరైః = (పవిత్ర) నదుల నీటితో నిండిన బం
చేతులు గల; వసిష్ఠ పూర్వైః = వశిష్ఠాది; మునిభిరపి = వ
కొనిన; అభిప్రయాతః = ఎదురు నిలబడినవాడై,
పటహమున్నగు వాద్యయుక్తమై, సాకేతపురం =
రఘూద్వహః = రాఘవుడు; వివేశ = ప్రవేశించెను.

తా : అచట భరద్వాజుని ఆతిథ్యమునగైకొనిన ర
సహ భరతుడు ఎదురువచ్చెను, మొదట కాన్పు ద
(రామలక్ష్మణులు) తల్లులు ఎదురు వచ్చిరి. వశిష
కుంభములతో ఎదురురాగా, మంగళ ధ్వనులతో
చేరెను.

తతశ్చతుస్సాగర వారిపూర్ణై స్సువర్ణకుంభై సహ

హిరణ్య పట్టా మవబధ్య ఫాలే వసిష్ఠ పూర్వా వ

ప : తతః, చతుస్సాగర, వారి, పూర్ణైః, సువర్ణ కు
హిరణ్య పట్టాం, అవబధ్య, ఫాలే, వసిష్ఠ పూర్వాః, వ

టీక రైరపి,

రఘూద్వహః. **31**

సౌవర్ణ ఘటీకరైః, అపి

ఘూద్వహః.

ర్థ్యమును; ప్రతిగృహ్య

గ్రగామిభిః = భరతుని

వే; వియుక్తవత్సాభిః =

ిన, గవీ = ఆవులతో;

తోను; నదీజల ప్రపూర్ణ

ంగారు ఘటములు గల

శిష్ఠాదుల ముందుంచు

పటహాది నాదితం =

సాకేతన నగరమును;

ామునకు పురజనులతో

ూడను గోవు చేరినట్లు,

ష్ఠాది మహర్షులు పూర్ణ

రాముడు అయోధ్యకు

ాజాని మేనమ్,

మునయో ఽభ్యషించన్

32

ంభైః, సహజానిం, ఏనం,

మునయః, అభ్యషించన్.

ప్ర : తతః = అటు పిమ్మట; చతుస్సాగర = నాల్గు సముద్రముల; వారి = నీటితో; పూర్ణైః = పరిపూర్ణమైన; సువర్ణ కుంభైః = బంగారు కలశములతో; సహజానిం = పత్నీ సమేతుడైన; ఏనం = ఈ రామచంద్రుని; ఫాలే = ఫాల భాగమున; హిరణ్య పట్టాం = బంగారు పట్టికను; అవబధ్య = కట్టి; వసిష్ఠ పూర్వాః మునయః = వశిష్ఠాది మహర్షులు; అభ్యషించన్ = అభిషేకించిరి.

తా : వశిష్ఠాదిమహర్షి గణము సీతాసమేతుడైన రాముని ఫాల భాగమున బంగారు పట్టమును కట్టి, పవిత్ర తీర్థములతో, సింహాసనమున అభిషిక్తుని చేసిరి.

అథారుహ్యాభ ద్రాసనం రామభద్రః
కిరీటం కులాయాత మాదాయ మూర్ధ్ని
స సమ్మానయామాస సమ్మాననీయా
న్మునీశాన్మహీశా న్కవీ శాన్కపీశాన్. **33**

ప : అథ, ఆరుహ్య, భద్రాసనం, రామభద్రః, కిరీటం, కులాయాతం, ఆదాయ, మూర్ధ్ని, సమ్మానయామాస, సమ్మాన నీయాన్, మునీశాన్, మహీశాన్, కవీశాన్, కపీశాన్.

ప్ర : అథ = పట్టాభిషే కానన్తరము, శ్రీరామభద్రః = శ్రీరామ చంద్రుడు; భద్రాసనం = సింహాసనము; ఆరుహ్య = అధిరోహించి, కులాయాతం = వంశపరంపరలో లభించుచున్న; కిరీటం = కిరీటమును; మూర్ధ్ని = శిరస్సుపై; ఆదాయ = ధరించి; సమ్మాననీయాన్ = గౌరవింపదగిన, మునీశాన్ = మహర్షులను; మహీశాన్ = రాజులను; కవీశాన్ = కవులను; కపీశాన్= వానరులను; సమ్మానయామాస = సన్మానించెను.

తా : అటుపై రాముడు సింహాసనాసీనుడై, వంశాగతముగా లభించుచున్న కిరీటము ధరించి సమ్మాన్యులగు మునులను, రాజులను, కవులను, వానర శ్రేష్ఠులను గౌరవించెను.

ఉత్తరకాణ్డః

సుగ్రీవప్రముఖాన్ సఖీన్ జనపదే స్వే స్వే ప్రతిష్ఠా
పుత్రౌ ప్రాప గుణాధికౌ కుశలవా వానందపూర
నిత్యం సాదర మాశ్రిత స్సతనుజైర్లోకోత్తరై ర్భ్రాతృ
ర్మాతౄణాం ముద మావహన్ సమకరో ద్రాజ్యం

ప : సుగ్రీవ ప్రముఖాన్, సఖీన్, జనపదే, స్వే
పుత్రౌ, ప్రాప, గుణాధికౌ, కుశలవౌ, ఆనంద పూర్ణాన్తర
ఆశ్రితః, సతనుజైః, లోకోత్తరైః, భ్రాతృభిః, మాతౄణాం
సమకరోత్, రాజ్యం, హి, నిష్కంటకం.

ప్ర : సుగ్రీవ ప్రముఖాన్ = సుగ్రీవాది ప్రమ
స్నేహితులను; స్వే స్వే = తమ తమ; జనపదే = నగరము
= ఉంచుచు; ఆనంద పూర్ణ + అన్తరః = ఆనంద పూర్ణ హ
గుణములచే గొప్ప వారైన; కుశలవౌ = కుశ, లవు
పుత్రులను; ప్రాప = పొందెను; సతనుజైః = పుత్రుల
లోకోత్తరైః = ప్రపంచమున అసాధారణమైన వారును
సహోదరులతో; స + ఆదరం = అభిమాన పూర్వకముగా
ఆశ్రితః = ఆశ్రయింపబడిన వాడై; మాతౄణాం = తల్లు
మోదమును; ఆవహన్ = కలిగించు చున్నవాడై; నిష్కటకం
రాజ్యం = రాజ్యమును; సమకరోత్ = పరిపాలించెను.

తా : పట్టాభిషేకానంతరము శ్రీరాముడు సుగ్రీవ
వారి రాజ్యము లకు పంపెను. ఉత్తములగు లవ, కుశల
ఆనందించెను. అలోక సామాన్యులైన తమ్ములతో, బిడ్డ
ముదమును కల్గించుచూ శత్రు రహితముగా సామ్రాజ్యవ

ఇతి వైయాకరణేన శ్రీమద్రామానుజాభిధా
రచితం రామాయణ సంగ్రహ మనుగృహ్ణాతు జ

అర్చక ప్రవేశపరీక్ష మొదటి ప్రశ్న పత్రము సంస్కృతము

దీనికి 100 మార్కులు. ఇంతకు మునుపు రఘువంశములో 2 సర్గలు, శ్రీరామాయణ సంగ్రహము - మూడు వుండినవి - ప్రస్తుతము రామాయణ సంగ్రహము మాత్రమే కలదు. కావున i) ప్రతిపదార్థ తాత్పర్యములు ii) విగ్రహవాక్య, సమాసములు. ఈ రామాయణ సంగ్రహంనుండే రావచ్చును. ప్రశ్న పత్ర విధానము తెలియుటకై పాత ప్రశ్న పత్రము నిచ్చితిమి. అదే ప్రశ్న మరియొక సంవత్సరములోను అడిగివుండిన బ్రాకెట్‌లో ఆ సంవత్సరమును తెలిపితిమి. క్రింద శ్రీ రామాయణ సంగ్రహపు శ్లోకములను మాత్రమే యిచ్చితిమి. 22-2-1998 తేదీ పరీక్ష.

1. ఆరింటిలో ఏ నాల్గింటికైన i) పదవిభాగము, ii) ప్రతిపదార్థము, iii) తాత్పర్యము వ్రాయుము. మార్కులు 40

   1) రామాభిషేచనం 2) జిగీషయా.... (82) (మిగిలినవి రఘువంశం)

2. నాల్గింటికి విభక్తులు, వచనములు........ 20

   1) రమా 2) గౌరీ 3) రామ 4) హరి 5) వారి 6) మధు

3. నాలుగింటికి విగ్రహవాక్యములు వ్రాసి సమాసము పేర్లు....... 20

   (ఆ సంవత్సరము అన్ని రఘువంశములోనివే)

4. నాల్గింటికి సమాధానములు (జ్యోతిషము, పంచాంగం) 20

   1) నక్షత్రముల పేర్లు 2) పంచాంగమనగానేమి (81, 82); 3) రాశులు - గ్రాహ్యములు ఏవి ? 4) తిథులలో త్యాజ్యము - గ్రాహ్యములు ఏవి ? 5) వారములు - వారశూలలు 6) మాసములు - ఋతువులు

సమాస - విగ్రహ శబ్దములు

(20 మార్కులు)

సూచన : అర్చక ప్రవేశ పరీక్షలో సమాస పదము నిచ్చి విగ్రహ శబ్దముల వ్రాసి సమాసపు పేరు తెల్పమనెడి ప్రశ్నకు 20 మార్కులు వుండును.

"చతుస్సాగరాః" అని యిచ్చెదరు అనుకొనుడు. దానికి సమాధానము ఈ పద్ధతిలో వ్రాయవలెను : "చతుస్సాగరాః - చత్వారశ్చ తే; సాగరాః - చతుస్సాగరా (ద్విగు సమాసము)

(పై విధంగానే అన్నింటి సమాస సమాధానాలను పూర్తిగా వ్రాయండి)

I. ద్విగు సమాసం - పంచవటీ - పంచానాం వటానాం సమాహారః = పంచవటీ;

II.. కర్మధారయ సమాసం :

1. ప్రాణవల్లభః - ప్రాణాఇవవల్లభః = (ఉపమాన పూర్వపద క. ధా.)
2. శోకసాగరః - శోకఃసాగరఇవ = (ఉపమానోత్తరపద క. ధా.)
3. శోకాబ్ధిః - శోకఏవఅబ్ధిః = (అవధారణాపూర్వపద క. ధా.)
4. దుఃఖార్ణవః - దుఃఖఏవఅర్ణవః అవధారణా పూర్వపద క. ధా.)
5. చరణాంబుజయుగళే - అంబుజయోః యుగళం = అంబుజయుగళం, చరణౌఏవ అంబుజయుగళం = చరణాంబుజ యుగళం, తస్మిన్ = (షష్ఠీ ఇది తత్పురుష మిశ్రిత అవధారణా పూర్వపద కర్మధారయం)

III. **తత్పురుష సమాసము :**

6. గుణాధికః - గుణైః అధికః = గుణాధికః (తృ. త)
7. జనపదం - జనానాం పదం (ష. త)
8. రాక్షసాధిపః - రాక్షసానాం అధిపః (ష. త)
9. లంకాధిపః - లంకాయాః అధిపరః (ష)
10. ఉర్వీతనయా - ఉర్వ్యాః తనయా (ష)
11. రణాంగణం - రణస్య అంగణం (ష)
12. పవనాత్మజః - పవనస్య ఆత్మజః (ష)
13. జనకాత్మజా - జనకస్య ఆత్మజా (ష)
14. కపివీరసేనా - కపివీరాణాంసేనా (ష)
15. సీతాప్రవృత్తిః - సీతాయాః ప్రవృత్తిః (ష)

16. రామాలింగనం - రామస్య ఆలింగనం (ష)
17. పర్వతరాట్ - పర్వతానాంరాట్ (ష)
18. కాలభుజంగకన్యా - కాలభుజంగస్యకన్యా (ష)
19. నిమజ్జనసమయే - నిమజ్జనస్య సమయం, తస్మిన్ (ష)
20. పాదపశాఖా - పాదపస్యశాఖా (ష)
21. భరతాగ్రజన్మా - భరతస్య అగ్రజన్మా (ష)
22. సుమమాలా - సుమానాంమాలా (ష)
23. అవనిజాపతిః - అవనిజాయాః పతిః (ష)
24. ధరణీసుతా - ధరణ్యాః సుతా (ష)
25. జగదపకారిణీ - జగతః అపకారిణీ (ష)
26. రాజపుత్రః - రాజ్ఞఃపుత్రః (ష)
27. రామపాదరజస్సంగాత్ - రామస్యపాదౌ = రామపాదౌ, రామపాదయోఃరజః = రామపాదరజః, తస్యసంగాత్ = (షష్ఠీతత్పురుషత్రితయం)
28. పదాంగుళీనఖాత్ - పదస్యఅంగుళీపదాంగుళీ - పదాంగుళ్యానఖః = పదాంగుళీః; నఖః, తస్మాత్ = (షష్ఠీ త. ద్వితయము)

IV. బహువ్రీహి సమాసం

29. పురుషాధమః - పురుషేషుఅధమః (స. త)
30. రఘూత్తమః - రఘుషు ఉత్తమః
31. ఘటీకరః - ఘటీ కరే యస్య సః = ఘటీకరః
32. ఉచ్ఛ్రితలాంగూలః - ఉచ్ఛ్రితం లాంగూలం యస్య సః
33. నిమీలితనయనః - నిమీలితే నయనే యస్యసః
34. ప్రాణావశేషితతనుః - ప్రాణైః అవశేషితా; ప్రాణావశేషితతనుః యస్యసః
35. వజ్రనిర్భిన్నపక్షః - వజ్రేణనిర్భిన్నౌ, వజ్రనిర్భిన్నపక్షౌయస్య సః
36. నిష్కంటకం - నిర్గతానికంటకాని యస్మిన్తత్

V. ద్వంద్వ సమాసము :

37. రామలక్ష్మణౌ = రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ = రామలక్ష్మణౌ
38. భరతశత్రుఘ్నౌ = భరతశ్చశత్రుఘ్నశ్చ

చతు
పద్ధతి
చతుస
(పై వి
I. ద్విగు స
II. కర్మధా
1. ప్రాణవ
2. శోకసాగ
3. శోకాబ్ధిః
4. దుఃఖార్ణ
5. చరణాం
చరణావే
ఇది తత
III. తత్పురు
6. గుణాధిక
7. జనపదం
8. రాక్షసాధిప
9. లంకాధిప
10. ఉర్వీతనం
11. రణాంగణ
12. పవనాత్మజ
13. జనకాత్మజ
14. కపివీరసేన
15. సీతాప్రవృత్తి

39. కుశలవౌ = కుశశ్చలవశ్చ

40. కర్ణనాసి = కర్ణశ్చనాసికాచ = కర్ణనాసౌ, సురసాసింహిరే = సురసాచసింహి

41. సతనుజః - తనుజేనసహవర్తతే ఇతి

42. చతుస్సాగరవారిపూర్ణసువర్ణకుంభైః i) చతుస్సాగరాణాంవారిణి ii) చతుస్సాగరవారిభిః పూర్ణాః = చతుస్సాగరవారిపూర్ణాః; iii) సువర్ణస్యకుంభాః = సువర్ణకుంభాః iv) చతుస్సాగరవారి పూర్ణాశ్చతేసువర్ణకుంభాః = చతుస్సాగరవారి పూర్ణకుంభా తైః - కర్మధారయ - షష్టి - తృతీయా - షష్ఠీ కర్మధారయము.

VI. కృద్వృత్తి :

43. గద్గదభాషిణః - గద్గదంభాషతేఇతి, గద్గదభాషీ, తస్య = గద్గదభాషిణః

44. శక్రజయీ - శక్రంజయతీతి

45. ఇంద్రజిత్ - ఇంద్రంజయతీతి

46. వల్కలధారీ - వల్కలంధారయతీతి

47. పురవర్తనః - పురేవర్తతేఇతి

48. రఘువంశేజాతః = రఘువంశజః

VII. తద్ధితవృతి :

49. సప్తతంతు - సప్తఅవయవాని యస్మిన్ సప్త

50. భానవః - భానోఃఅపత్యంపుమాన్

51. దాశరథిః - దశరథస్య అపత్యంపుమాన్

52. శిఖావన్తః - శిఖాంఏషాంసన్తి, తే

"నిరుపమ గుణ సింధు ర్నిత్యలక్ష్మీ సమేతో
నిఖిలనిగమవేద్యో నిస్తులో వేఙ్కటేశః
నిజచరణ సమర్చాఽ సక్తభక్తౌఘరక్షీ
నివసతు హృదయే మే స్వాఙ్ఘ్రిభక్తిం వితన్వన్॥"

"యేన వేదార్థ విజ్ఞేన లోకానుగ్రహకామ్యయా
ప్రణీతం సూత్రమౌఖేయం తస్మైవిఖనసే నమః"

"అనన్తశాస్త్రం బహువేదితవ్యం
అల్పశ్చకాలో బహవశ్చవిఘ్నాః"

'ఆదిత్యం చంద్రభౌమౌ బుధగురు భృగుజాన్ భానుజం రాహుకేతూన్
నత్వానిత్యం త్రిసంధ్యం జగదుదయ లయస్థైర్య సంపత్తి హేతూన్
జ్యోతిశ్చక్రేశ్వతారాద్యుడుగణ సహితాన్ మేషరాశ్యాది రాశీన్
ఏతానాసక్త మూర్తీన్ ఖచర సురవరాన్ భక్తితం ప్రార్థయామః॥